

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

DIPLOMSKI RAD

UTOPIJSKI MODELI VLASTI

Mentor: Prof. Dr. Miroslav Jilek
Mentor u izradi diplomskog rada: Prof. Dr. Rade Kalanj

Student:

IVOR ALTARAS PENDA

U Zagrebu, ožujak 2002.

Svoju punu i duboku zahvalnost želim izraziti prof. dr. Radi Kalanju, koji mi je pružio stručnu pomoć i uputu, kao čovjek i učitelj, u opredjeljenju za temu ovog rada kao i u razvoju koncepcije i odabiru literature, a posebice u samoj izradi.

Na svemu se najtoplije zahvaljujem prof. dr. Miroslavu Jileku, koji je kroz čitav studij, kao mentor, bio uz mene, čime mi je pomogao u osposobljavanu za pristup ovom radu

Također se zahvaljujem svojim roditeljima na svesrdnoj i trajnoj podršci.

"Možda, naši snovi ne mogu postati naša stvarnost, ali naša stvarnost može biti korigirana našim snovima."

E. Bloch (Princip nada)

SADRŽAJ:

1.	UVOD	5
2.	ODREĐENJE POJMOVA	5
	2.1. UTOPIJA	5
	2.2. MODELI	8
	2.3. VLAST	8
	2.4. OPĆE DOBRO	8
	2.5. SLOBODA	8
	2.6. IDEALNO	8
3.	UTOPIJSKI MODELI VLASTI	9
	3.1. KARAKTERISTIČNI UTOPIJSKI MODELI VLASTI DO XX. STOLJEĆA	9
	3.2. KARAKTERISTIČNI UTOPIJSKI MODELI VLASTI XX. STOLJEĆA	30
	3.2.1. ANARHIJA - UMIJEĆE SAMOZASTUPANJA	31
	3.2.2. KOMUNIZAM - JE LI UTOPIJA MRTVA?	32
	3.2.3. DEMOKRACIJA - UMIJEĆE POSREDOVANJA	35
	3.2.4. GLOBALIZACIJA - UMREŽAVANJE KAO OKOV ILI KAO SLOBODA ...	36
4.	ZNAČAJNIJE SLIČNOSTI I RAZLIKE KOD OPISANIH MODELA VLASTI	39
5.	MOGUĆA BUDUĆNOST UTOPIJE	46
6.	ZAKLJUČAK	48
7.	LITERATURA	49

1. UVOD

Studiranjem i vremenom sve sam više i šire razumijevao tematiku čovjekove težnje idealnom kroz povijest i danas. Uočio sam duboku sustavnost u razvoju čovjekove misli prema idealnom. Te misli, a i djela vezana za postojanje i ev. provedivost kroz neki društveni model, koji teži idealnom se približiti ili ga osigurati – svi su do sad mahom nazivani utopijama.

Za cjelovito i korektno poimanje idealnog nužna je interdisciplinarnost, jer pojam utopije zadire u različita područja čovjekovog života i mnogobrojne raznorodne discipline s tim u vezi, kao npr. mitologiju, filozofiju, teologiju, sociologiju, politologiju, antropologiju, ekonomiju i mnoge druge.

U ovom radu predmet razmatranja je socijalna utopija. Činjenica da čovjek, ma kakav da je on, živi i djeluje u društvu, od primarnog mi je interesa. Fascinira me predodžba ljudske slobode - kao sastavnice idealnog, a kroz neke, pa i sasvim različite oblike vlasti. Upravo zato socijalne utopije i razmatram kroz aspekt vlasti, s ciljem boljeg uvida u ovu problematiku.

2. ODREĐENJE POJMOVA

Tema kojom se u ovom radu bavim, počiva na izvjesnom broju pojmova.

U svakodnevnom životu koristimo mnogobrojne pojmove čija značenja u širem smislu zavise ponekad od konteksta. Znanost je specifična po tome što pojmove koristi unutar određenih gabarita tj. ih nastoji definirati i redefinirati, kako bi se što jasnije mogla njima služiti.

Za potrebe ovog rada smatram nužnim obratiti pažnju na pojmove: *utopija, vlast, opće dobro, sloboda i idealno*.

2.1 UTOPIJA

Utopija je izraz i pojam koji je skovao Thomas More, u svom istoimenom romanu. Sam pojam je zanimljiv već i zato što može podrazumijevati dva sadržajno različita određenja. To je neologizam koji u zavisnosti od shvaćanja prefiksa daje dva različita značenja, jedno od grč. **u-topos**, što znači *ne* mjesto tj. mjesto koje ne postoji, a drugo također od grč. **eu-topos**, što označava dobro mjesto, mjesto sreće i ideala. Isti prefiks *eu* susrećemo primjerice u riječima *eugenika* ("dobri" geni, u smislu plemenitog roda), *eukartija* – što označava dobru, pravednu vladu ili pak *eudaimonija*, pojam kojeg koristi Aristotel, a u značenju djelovanja duše u skladu sa kreposti s ciljem postizanja sreće.

Ovakav pojam utopije, nastao početkom XVI. stoljeća, poslužio je, od tada naovamo, za označavanje misli i djela nastalih čak i mnogo ranije.

U rječniku filozofskih pojmova i u SF enciklopediji pojam utopija definiran je kao nepostojeća zemlja u kojoj vlada idealni društveni poredak. U ovakvom obliku definicije uočljivo je da se spajaju značenja neostvarivog i idealnog; to je ujedno uobičajeno i najčešće shvaćanje pojma utopije.

Sasvim drugačiji, inverzni pristup, zauzima Karl Mannheim, najpoznatiji i najutjecajniji utemeljitelj sociološke discipline sociologije spoznaje; po njemu, ključni kriterij za razlikovanje utopije i ideologije je *ostvarenje*. Tek ideja, koja je, primjerice, zapisana u romanu o mogućem društvu, a zaista je ostvarena u nekom povijesnom razdoblju, jest utopija, a ono neostvareno je ideologija (tj. mišljenje, uslovljeno "društvenim bićem"). (Mannheim, 1968.)

Iz toga slijedi da za u budućnost nikada ne možemo u naprijed utvrđivati što je utopija a što ideologija; to možemo samo promatrajući prošlost.

U literaturi se pojavljuju, često korišteni i kao sinonimi, još neki pojmovi bliski utopiji. Upravo zbog njihovog boljeg razlikovanja, jer im možemo odrediti različita značenja, potrebno ih je i definirati. To su pojmovi: *antiutopija*, *negativna utopija*, *distopija* i *kakotopija*.

Antiutopija označava zalaganja protiv utopije i stavove da je utopija, iz bilo kojeg razloga, nepotrebna i suvišna.

Distopija (antonim od eutopije) i **negativna utopija** su prikazi svijeta koji je gori od našeg, postojećeg. Engleska poslovice kaže: "Što je nekome utopija to je drugome distopija i obrnuto."

Distopija kao pojam pojavljuje se prvi put u XX. st.

Kakotopija (od grč. kako – zao, loš i topos – mjesto) označava ružno mjesto u kojem nema niti slobode niti sreće.

I u našem jeziku postoje dva slična pridjeva sa gotovo obrnutim značenjem:

utopijsko – ono što je pozitivno, a proizašlo je iz utopije i

utopističko – kao nešto negativno, nerealno i neostvarivo.

Tako, primjerice, "Vrli novi svijet" Aldousa Huxleya je, po autorovom ironičnom stavu prema tehnološkoj utopiji - antiutopija (jer tehnika nije donijela razrješenje svih čovjekovih problema, a što su tehnološka utopijska predviđanja očekivala); ovaj roman u cjelini je distopija, jer prikazuje totalitarno društvo u kojem je život neslobodan i ružan.

Čovjek na svim poljima svog života i rada traga za ostvarenjem što boljeg uspjeha; očekuje i trudi se postići svoj maksimum, ideal. Zato postoje mnogi utopijski pravci: *medicinska utopija*, npr., čiji je cilj stalno i besprijekorno zdravlje ljudi (i društava u cjelini), *arhitektonska utopija* - koja traga za najboljim uređenjem ljudskog stalnog prebivališta (kuće, grada...) i u kojem bi čovjek mogao sasvim slobodno djelovati te kreativno stvarati; *tehnička i znanstvena utopija*, u kojima se vjeruje da čovjek može riješiti svoje probleme tek razvojem tehnike i znanosti (npr. želja da se ostvari perpetuum mobile – stroj koji bi stalno proizvodio energiju bez njenog ulaganja u taj sustav), *geografska utopija* kroz koju se traga za takvim prostorom u kojem vlada savršenstvo (ideja Eldorada); taj zemljopisni prostor može biti na Zemlji ili na nekom novom, neotkrivenom (ili zaboravljenom) planetu, kojeg treba ponovno nastaniti; *umjetnička utopija*, po kojoj samo umjetnički duh i to kroz umjetnost može izraziti najbolje stanje ljudskog života - i mnoge druge utopije.

U ovom radu naglasak će biti na predodžbama najboljih mogućih društvenih uređenja, kroz modele vlasti koji su naknadno, od drugih mislioca i stvaraoca, prozване utopijskim, a njihovi pisci označeni kao utopisti. Tome su ponekad doprinijeli i oni sami, reterirajući od svojih ideja, najčešće tek djelomično, a moguće i u cijelosti, čime su praktički dopustili da se dio napuštene ideje shvati kao utopija. Svi oni koji su proglašavali neku ideju ili djelo utopijskim mogli su to prvenstveno činiti stoga jer su njihove osobne prosudbe bile drugačije ili različite od tzv. utopista. Naime, njihovo je viđenje onoga što se nudilo kao najbolje moguće, da je to u stvari sasvim nerealno, neostvarivo tj. utopijsko. Zanimljivo je što je i sam Thomas More, poznat kao "rodonačelnik", tj. tvorac pojma utopija, svoje djelo nazvao "o optimalnom"¹ i u njemu opisao optimalni društveni poredak, dakle, kao onaj koji je najbolji, ali ipak moguć (optimum - lat. najbolji moguć), a pri tome ga je smjestio na otok koji je imenovao Utopija – ostaje nam samo nagađati što je time htio postići.

U kontekstu mojih razmatranja, osnovni kriterij utopijskog je poimanje najbolje mogućeg. U tom smislu odnosim se i prema pojmu utopije tumačeći ga i koristeći kao eutopiju, a služeći se izrazom utopija kako je već uobičajeno i koji pojam eutopijskog supsumira.

Opisani pojmovi vezanih uz utopiju nalaze se na Prikazu br. 1

¹ Puni naslov ovog djela Thomasa Morea je "De Optime rei publicae statu deque nova insula Utopia"

DEFINIRANJE POJMA UTOPIJE

UTOPIJA

grč. *u* - ne i *topos* - mjesto; mjesto koje ne postoji ili je nemoguće

grč. *eu* – dobro i *topos* - mjesto; idealno, savršeno mjesto

primjeri: eugenika – "dobro geni", plemeniti rod
 eukartija – dobra, pravedna vlada
 eudaimonija – djelovanje duše u skladu s krepošću s ciljem postizanja sreće (po Aristotelu)

ANTIUTOPIJA

grč. *anti* – protiv i *u-topos* – mjesto koje ne postoji; stav protiv utopije (bilo koji razlog: nemogućnost ostvarenja utopije, utopija kao tlapnja i dr.)

primjeri: antidepresiv – lijek protiv depresije } protiv nečega, ali ne
 antifriz - sredstvo protiv smrzavanja } znamo za što da
 ali (!) anti-baby pilula – protiv začeća → upravo suprotno
 jer nema treće mogućnosti

DISTOPIJA

lat. *dis* – prefiks koji označava različito i lošije od normalnog, uobičajenog ili onog u većini;
 prikaz društva koje je lošije, totalitarnije od našega
 primjeri: diskrepancija – različitost, neskladnost
 disharmonija – ono što nije u skladu sa harmonijom
 disfunkcija – ono što je nefunkcionalno

NEGATIVNA UTOPIJA → sinonim za distopiju

KAKOTOPIJA

grč. *kako* – zao, loš i *u-topos*
 pojam vrlo sličan distopiji, ali proizlazi iz drugog korijena

UTOPIJSKO

→ označava pozitivni aspekt onoga što je proizašlo iz utopije

UTOPISTIČKO

→ označava negativni, nerealni i neostvarivi aspekt utopije

2.2 MODELI

Definicija **modela** preuzeta je iz knjige *Simulation in Social Science*:

"Modeli su prezentacija stvarnog predmeta ili procesa, općenito konstruiranog u nekom drugom obliku, veličini i/ili sadržaju." (Guetzkow, 1962., str. 189)

2.3 VLAST

Vlast – postoje mnoge, pa čak i dijametralno oprečne analize i definicije ovog pojma. U kontekstu mog razmatranja posebno su zanimljive različitosti unutar državnih hijerarhija, kao poseban aspekt vlasti, te se stoga naredna definicija vlasti čini pogodna: " Pod vlašću podrazumijevam izgled da će se određene osobe pokoriti naredbi određenog sadržaja." (Weber,1978. str.37)

2.4 OPĆE DOBRO

Kod Platona ideja dobra je najviša razina svih mogućih ideja na koju su sve ostale i svedive.

Opće dobro u sociološkom smislu su svi postupci i nastojanja da se dođe do zajedničke sreće i blagostanja svih pripadnika neke društvene cjeline. Kako je za zajedničke vrijednosti potreban konsenzus unutar zajednice, sintagma "Opće dobro" pojavljuje se sve češće u najrazličitijem kontekstu i postala je komunikološki uobičajena, a koristio ju je i Thomas More u svojoj "Utopiji".

2.5 SLOBODA

Sloboda – za sada ne postoji konačna definicija slobode. Moguće je samo naglasiti neke njene elemente, koji se povijesno, kulturološki i socijalno razlikuju. Na koji se način predodžbe o slobodi mijenjaju uočavamo već i po sadržaju koji se sve pod pojmom slobode, kroz povijest, podrazumijevao. Primjerice, romantičarsko shvaćanje slobode naglašava individualnost i autentičnost, konzervativna definicija slobode s početka XIX. st. jest pravo svih društvenih staleža da žive u skladu s tradicionalnim privilegijama ("slobodama"). "Kmetovi su slobodni ako žive kao kmetovi, a feudalci ako mogu zadržati svoj stečeni položaj i uobičajeni način života." Liberalno – građanski pojam slobode znači ostvarivanje formule jednakosti ustanovljenjem univerzalističkog pravnog poretka. (Romić, 1994.)

Analizirajući ove i mnoge druge definicije slobode može se ustvrditi da sve one sadrže 3 osnovna elementa (po Frommu) :

- a) *sloboda za* – npr. sloboda volje
- b) *sloboda od* – sloboda od vanjske prisile
- c) *sloboda izbora* – slobodni odabir između više mogućnosti

2.6 IDEALNO

Idealno – za razliku od optimalnog kao najbolje mogućeg u nekom trenutku, definiram kao apsolutno najbolje.

3. UTOPIJSKI MODELI VLASTI

"Moguće je pratiti povijesni razvoj predodžbi najboljih društvenih zajednica." rekao je Ernst Bloch još davne 1959. godine, u svojoj poznatoj knjizi "Princip nada"; smatrao je da to nije tek nabačeni i nasumice popabirčeni niz koji govori o veličanstvenim težnjama ljudskog duha, već da je moguće sustavno, pa i znanstveno slijediti uzročno-posljedičnu vezu u nastanku i razvoju misli vezanih za utopijsko. Mnogi bi se suglasili s ovom Blochovom tezom, a mnogi su to svojom mišlju i djelom i učinili; tako i ovaj rad prati određeni povijesni prikaz, kao prilog navedenom trendu. Namjera mi je prikazati predodžbe najboljih društvenih uređenja kroz pripadajuće modele vlasti, koji se uz sličnost, također međusobno i razlikuju. Čovjekova povijest obiluje mnogobrojnim utopijskim oblicima vlasti, koji su do nas doprli kao ideja sama, kao ideja koju se teži realizirati i kao poimanje da je ona već realizirana. Ideje i težnje su predstavljene na mnogim razinama, od filozofskih sustava, koji ponekad prerastaju i u ideologije, preko različitih socijalnih i SF romana, u kojima su često do detalja opisane, pa sve do političkih doktrina, koje sa sobom nose upute kako valja živjeti u zajednici. Sve one izložene su sudu povijesti, s obzirom na attribute u njima koji se mogu shvatiti kao utopijski.

3.1 KARAKTERISTIČNI UTOPIJSKI MODELI VLASTI DO XX. STOLJEĆA

VEDE koje datiraju s kraja II. i početka I. milenija prije Krista smatramo izvorištem mnogih saznanja – samo ime u prijevodu sa sanskerta ima značenje "znati". Tu je, dakako, i predložak o svjetonazoru toga doba, koji je ovdje zanimljiv jer između ostalog govori o pravednom društvu i njegovom ustrojstvu.

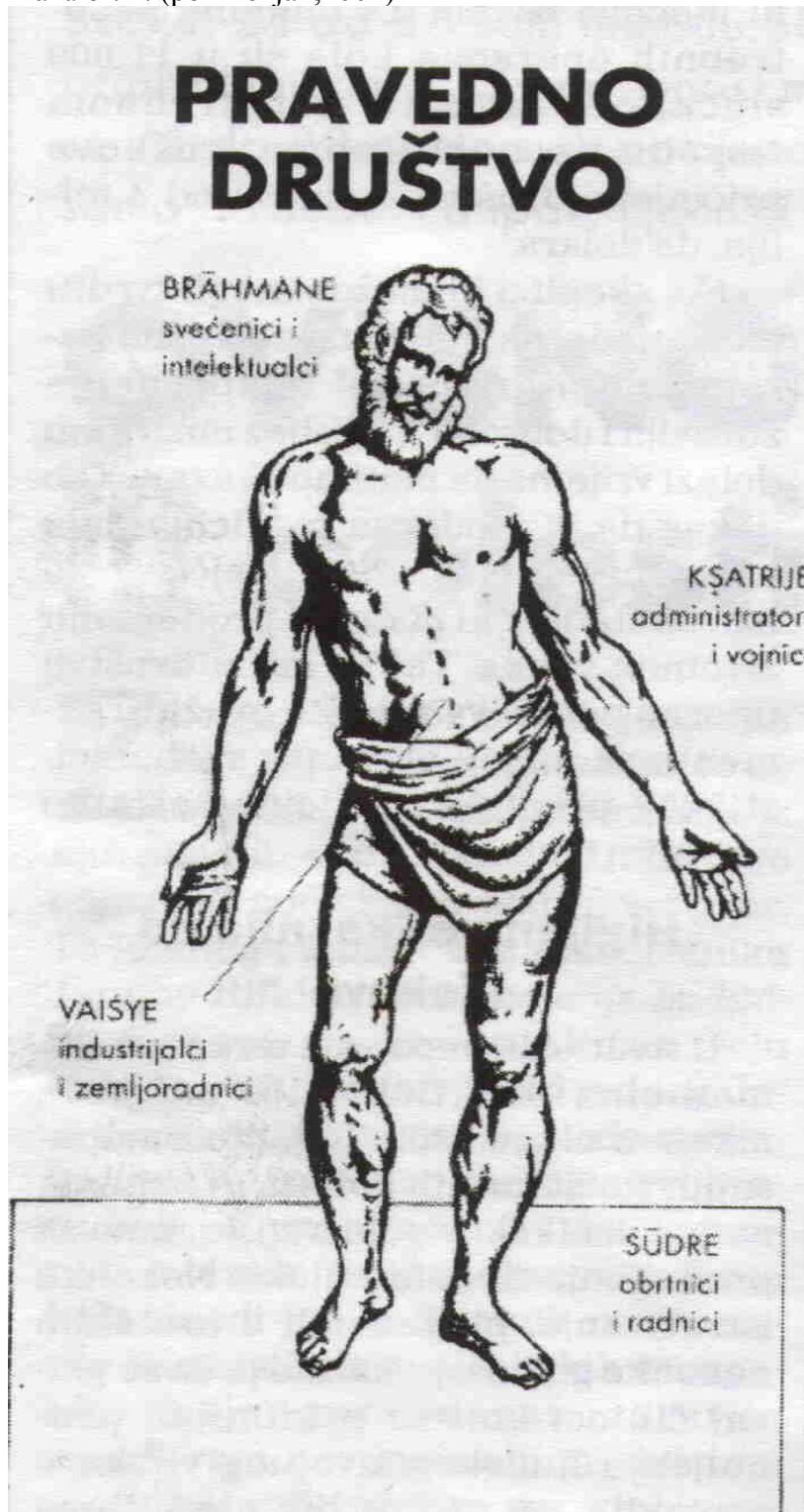
Vede su napisane kao četiri zbirke pjesama, za koje se vjeruje da ih je izrekao Gospodin Krišna (Krsna). Proistekle iz Indije, Vede nude univerzalni model društvenog ustrojstva za sve ljude i za sva vremena. U svojoj suštini, a prema tada prepoznatim karakteristikama ljudi, najbolje moguće društvo imalo bi biti podijeljeno u četiri društvene klase (varne), za koje Krišna kaže da ih je osobno stvorio prema različitim prirodama (karakteristikama) ljudi, kao prirodnu podjelu na:

- Brahmane – svećenici i klasa intelektualaca
- Ksatriye – administrativna klasa i vojnici
- Kaiśye – klasa trgovaca i zemljoradnika
- Sūdre – klasa obrtnika i radnika

koji zajedno čine društveni sustav nazvan Varnasrama-dharma. (Radakrišnan, 1964.) Tu nije riječ o kastinskom sustavu, kako bi se moglo pomisliti, već se po Vedama tumači da ljudsko društvo mora zadovoljiti četiri osnovne tjelesne potrebe: jedenje, spavanje, razmnožavanje i obranu; one postoje i u životinjskom društvu, no sa suštinskom razlikom prema čovjeku a koja je sadržana u filozofiji i religiji. Riječ Krišne iz Bhagavad-Gite iskazuju da je on propisao pravilno djelovanje za svaku pojedinu grupu ljudi koju je stvorio, a koje sve zajedno imaju četiri duhovna reda života ili asrame tj. takvo društvo u cjelini ispunjava četiri cilja u ljudskom životu: religioznost, ekonomski napredak, zadovoljenje čula i oslobođenje (ovo posljednje se postiže postepenim pročišćenjem od želje za vladanjem i uživanjem u materijalnom svijetu – u svakoj klasi na njoj svojstven i pripadajući način). Pri tom, pripadnik svake klase je po svojoj vlastitoj prirodi posve zadovoljan svojom pozicijom, čime ujedno i najviše doprinosi zajednici. Ta priroda po kojoj su ljudi podijeljeni zbog svoje jasnoće je usporediva s ljudskim organizmom, koji pravilno funkcionira ako postoji skladna suradnja između tjelesnih dijelova kod čovjeka: glave, trbuha, ruku i nogu, gdje jedan dio nije ljubomoran na drugi, a nezamjenjiv je u svojoj funkciji. Pri tome glava su brahmani, koji imaju učiti iz Veda i biti učitelji cijelog naroda; trbuh predstavljaju Ksatriye, koji su zaduženi za zaštitu društvenog poretka, ljudi i životinja a djeluju prema uputama Brahmana; ruke su predstavljene kroz Kaiśye, zadužene za stoku,

za rad na zemlji i trgovanje; noge su Sūdre koji su angažirani u fizičkom ali i u umjetničkom radu i u zabavi te služenju višim klasama.

S takvim društvenim ustrojem Vede su pružile svoj predložak za najboljeg pojedinca i najbolju zajednicu kojoj on pripada. Odnos između pojedinca i društvene zajednice prema Vedskom modelu iskazan je u prikazu br. 2. (po Imenjaka, 2001)

Prikaz br. 2

HESIOD je veliko ime starogrčke kulture; među najpoznatijim povjesničarima svoga vremena² i danas nam je oslonac za mnoga promišljanja o povijesti i nastanku čovjeka, što je bio predmet njegovog interesa. Za Hesioda mitološko je bilo pretpovijesno, točnije, mitovi su povijest koja prethodi onoj povijesti koja je zabilježena ili se bolje pamti, stoga je njegovo životno djelo upravo sustavni prikaz tzv. mitoloških bića i red koji je među njima uveo.³

Hesiodova podjela na pet ljudskih vjekova / rasa nadasve je poznata kao njegov zaštitni znak. S njom on zadire duboko u korijene mitologije (prvi ljudski vijek / rasa), a kroz nju izvodi i karakteristike čovjeka svoga doba (peti ljudski vijek / rasa); ovo posljednje po svojoj suštini ne razlikuje od našeg vremena. (Graves, 1987.) Ono što njegovo djelo povezuje s utopijom je prvi od ljudskih vjekova koje Hesiod spominje u svojoj podjeli, tzv. Zlatni vijek, u kojem je živjela tzv. Zlatna rasa ljudi. Ti su ljudi bili podanici vrhovnog Boga Kronosa. Nisu morali raditi; živjeli su bezbrižno, a jeli su zlatni žir, divlje voće i med koji je kapao s drveća i pili ovčje i kozje mlijeko. Mnogo su plesali i smijali se; nikada nisu starili, a smrt im nije teže padala od sna. Nakon života činili su mnoga dobra djela i bili zaštitnici ljudi, pa se pričavalo da se njihov duh, iako njih više nema, održao u puku a naročito među onim ljudima koji donose sreću i štite pravdu. (Graves, 1987.). Smatra se da mit o zlatnom vijeku potječe još iz tradicije o podčinjenosti plemena boginji pčela, gdje i samo ljudsko društvo asocira na košnicu – okrutnost ove vladavine, koja je prethodila dobu zemljoradnje, bila je zaboravljena u vrijeme Hesioda, a ostala je samo kao idilična predodžba da su ljudi nekada živjeli u slozi kao pčele. Druga ili srebrna rasa također je bila sazdana na sliku i priliku Božju; ovi su ljudi jeli kruh, bili su potpuno odani i poslušni svojim majkama. Bili su velike svađalice, a bogovima nisu pridonosili žrtve, ali nisu ratovali među sobom. Mogli su doživjeti stotinu godina – na kraju Zeus ih je sve uništio. Treća, brončana rasa ljudi naoružana je bila brončanim oružjem. Hranili su se mesom, kruhom, uživali su u ratovanju, bili su drski i okrutni; sve ih je ugrabila crna smrt. Četvrta rasa je također brončana, ali plemenitija i otvorenija od prethodne; majke su im bile smrtne žene ali očevi su im bili bogovi.⁴ Slavno su se borili kod opsade Tebe, sudjelovali su u argonautskom pohodu i u Trojanskom ratu. Postali su heroji i vječno borave na Jelisejskim poljanama. Peta je rasa suvremena, željezna: to su po Herodotu bezvrijedni nasljednici četvrte rase. Oni su degenerirani, puteni, okrutni, nepravedni, zlonamjerni, neposlušni sinovi, izdajice.

Hesiod je bio siromašni zemljoradnik, imao je težak život, što zasigurno ima značajnog utjecaja na njegove predodžbe i socijalni konstrukt te pesimistički odnos prema njegovim suvremenicima i osobnom položaju, posebice u odnosu na davno Zlatno doba.⁵

Platonova "Država" kojoj su zbog težnje najboljem od mogućih svjetova na čelu filozofi, zasigurno je najpoznatija teorijsko – utopijska konstrukcija, koja nikada nije zaživjela, iako je bilo pokušaja i od samog Platona a i mnogo kasnije od praktički idejnih sljedbenika.⁶

² Po kasnijoj procjeni Herodota, Hesiod je uz bok je Homeru, čiji je suvremenik.

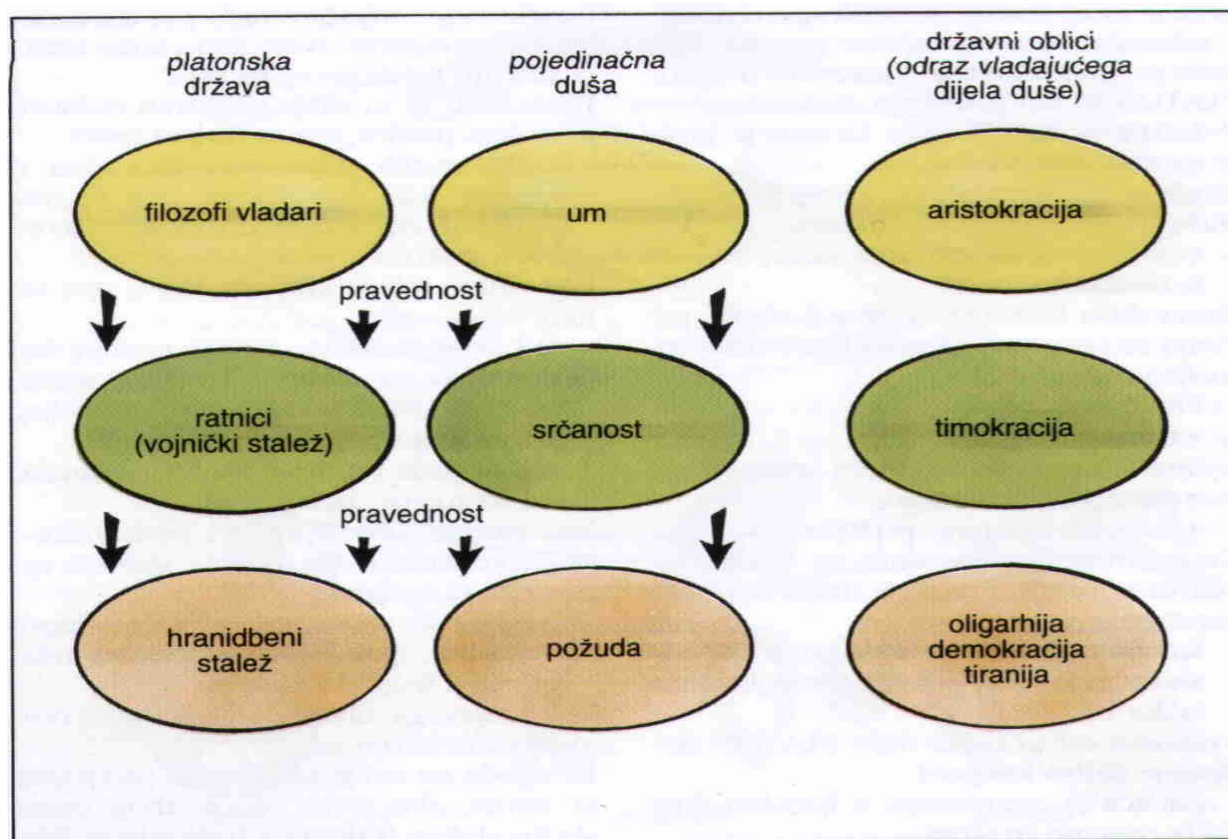
³ Tvorac je tzv. teogonije i kozmogonije. Smatra se da je Hesiod uz ostala svoja djela, osim što je ogromnu mitološku građu postavio u cjelovitu i dubokosmislenu cjelinu – a što i do danas nije mnogo preuređivano – također mnoge mitološke likove sam oblikovao, postavljao u kontekst zbivanja, pa možda i u cijelosti izmišljao (sam je stvarao neke Bogove). Sigurno je posjedovao ogromno znanje i mnoštvo informacija, koje je prikupio da bi mogao upotrijebiti izvjesnu svoju kombinatoriku.

⁴ Dok srebrni vijek govori o matrijarhalnom uređenju - znalo se za zemljoradnju, a srebro je materijal posvećen Boginji Mjeseca, treći vijek odgovara najranijim helenskim osvajačima u brončanom dobu stočara, koji su usvojili kult Jasenove Boginje (uvriježeno je mišljenje da je Posejdonova majka žena boga Kronosa Rea - je li njezin simbol bio jasen, pa se na nju odnosi pojam jasenove boginje nije ovdje raspravljeno) i njezinog sina Posejdona. Četvrti vijek odgovara kraljevima – ratnicima Mikenske epohe, dok se peti vijek odnosi na Dorce iz XII st. pr. n. e., koji su upotrebljavali željezno oružje i koji su uništili mikensku civilizaciju. (Graves, 1987.)

⁵ Hesiodu se pripisuje da je zavapio: " O zašto ne živim u zlatnom dobu!"

⁶Kao npr. Plotin – neoplatonovac iz III. st. n.e. koji je namjeravao ostvariti ideju Platonove "Države" i podići grad Platonopolis u Kampaniji; čak je dobio i dozvolu od cara Galijena, no carevi ljudi s dvora su to uspjeli spriječiti. (Bošnjak, 1993.)

Platon (427. – 347.) je svoje stavove i svoju filozofiju izgradio na temeljima svog učitelja Sokrata. Bilo je to pet stoljeća pr. n. e., u Ateni, dakle staroj grčkoj. Njegovo ime, u značenju "plećat" odgovaralo je njegovoj osobi. Po prezimenu – Atenjanin,⁷ proširio je kroz svoje ideje slavu svoje postojbine daleko izvan nje i u svome vremenu i kroz sva kasnija vremena, sve do danas. Praktički nema mjesta na svijetu gdje se kod učenih ljudi Platon ne izučava ili spominje, kada je u pitanju povijest filozofije, a posebice kada se radi o mogućoj koncepciji državnog ustrojstva. (Bošnjak, 1993.) Iako po osnovnom usmjerenju filozof,⁸ za sociološku misao Platon je iznimno značajan, jer mu sva promišljanja imaju praktični odnos prema čovjeku kao društvenom biću, koje nužno mora svoj život (p)odrediti prema zajednici. Takvim osnovnim stavom opredijelio se Platon za društveno kao nadređeno pojedincu, koji baš kroz takvu formaciju postiže ujedno i za sebe najbolje. Time postaje jasno zašto je Platon uveo usporedbu državnog poretka sa ljudskom dušom. Po Platonu ljudska duša ima tri djela, pa tako i država ima tri staleža: radnici/proizvođači odgovaraju požudnosti kao konstitutivnom djelu duše; čuvari, srednji stalež odgovaraju srčanosti, a upraviteljskom staležu/vladarima pripada razumnost. (prikaz br. 3; po Wiedmann, 2001)

Analogija: duša – država

Prikaz br. 3

⁷ kako je bilo tada uobičajeno prezivati se po imenu grada iz kojega se potječe.

⁸ Platonov opus prvenstveno zahvaća ontologiju, gnoseologiju, estetiku, učenje o svijetu ideja, posebice o ideji dobra - kao najvišoj među njima - predestinaciju ljudske duše a i mnoge druge različite aspekte čovjekovog postojanja.

Za Platona dijalog, u pismenom obliku, metoda je izbora za izražavanja, jer, kako sam kaže, takav dijalektički put suprotstavljanja mišljenja najbolji je za dokučivanje istine. (Grlić, 1983.) Što se državnog ustrojstva tiče, Platon je odabrao izraziti se kroz odnos izvjesne pra-Atene⁹ i Atlantide čijim opisom se Platon približava poimanju idealnog državnog ustrojstva.¹⁰ Kroz sučeljavanje (pa i ratni sukob) tih dviju država Platon je zapravo sebi dao priliku za razradu razmišljanja¹¹ o čovjekovoj poziciji u društvenom životu, što ga je nužno vodilo u potragu za najboljim oblikom tog života, na čelu kojeg bi imao biti takav vladar koji ima božanske atribute (mudrosti, kreposti, uvida...) i stoga je nadređen svakom zakonu; za državu i njene žitelje najbolje je ako zakoni i ne postoje, a postoji bratstvo i zajedništvo. Vremenom, Platon je varirao svoju osnovnu misao.¹² Tako se, prema Platonovoj predodžbi o karakteristikama ljudi i njihovom dometu, i rađa njegova ideja da je nekada postojala savršena ljudska zajednica, u kojem kontekstu je nevažno je li to pra-Atena ili Atlantida – i do koje mjere to ima oslonac na ionako davnim, stvarnim povijesnim događajima. Mnogi su, međutim, Platona doživjeli kao faktografa koji nam prenosi povijesne činjenice, i krenuli su tim putem ka lociranju, u more potonule Atlantide; ona u trenutku Platonovog života više nije moguća, iz čega potom slijedi Platonov predložak onog najboljeg, koje u tom vremenu možda ipak jest moguće.¹³ Kasnije je sam i od te opcije odustao kao neostvarive, te je prešao na pisanje djela "Zakoni", što je bila revizija i dopuna "Države", a s kojom, svojoj prvobitnoj zamisli, povećava vjerojatnost ostvarivosti.¹⁴ U narednim prikazima (prikaz br. 4, 5 i 6; po Kukoč, 2001) iskazana je početna Platonova ideja državnog poretka i njezina kasnija transformacija (Kukoč,2001)

⁹ koja je u povijesnom kontekstu, moguće, postojala 9000 godina prije Atene u kojoj živi Platon.

¹⁰ Neke interpretacije Platona govore u prilog njegovog opisa pra-Atene kao idealne.

¹¹ kao što uostalom to isto u našem vremenu masovno čine SF pisci, od kojih su mnogi i znanstvenici nekog određenog užeg područja ili široko obrazovani intelektualci, koji svi, iz različitih razloga, odabiru science fiction prikaze svojih, kako futurističkih tako i povijesno - razvojnih viđenja; zahvaljujući toj formi izbjegli su analizu i dokazivanje tih svojih viđenja, a začudno je do koje mjere se u nekom znanstvenom ili spoznajnom kontekstu (i najčešće u nekom drugom vremenu) ta ista viđenja potvrđuju kao zbiljnost; dovoljno je sjetiti se npr. Julesa Vernea, iz čijih je fantastičkih romana praktički sve – od periskopa do podmornice – postalo čovjekovom istinom.

¹² Varijacije su proizašle iz osobnog iskustva u namjeri kreacije svojih ideja u praksi; tri puta je putovao u Siracusu na Siciliji, tamošnjim vladarima redom, Dioniziju Starijem i dva puta Dioniziju Mladem, nadajući se mogućnosti provedbe svojih ideja o ustrojstvu države kod njih u praksi. Po predaji s prvim je vladarom prošao tako, da je bačen u roblje (a mogao je biti i ubijen – jer nije podržavao vladarevu tiraniju) a kasnije ga je otkupio njegov učenik Aniker iz Kirene, a s drugim - također je bačen u tamnicu (jer je više hvalio Diona, zeta Dionizija Starijeg, nego samog vladara); njegov treći posjet Siracusi nije završio tako neprijateljski kao ranije, no svoje ideje niti tada nije proveo. Hvaljeni Dion je preuzeo vlast, a nedugo zatim biva ubijen, a Platon se vratio u Atenu.

¹³ Zasebni predmet istraživanja mogla bi biti pretpostavljena organizacija života na Atlantidi, kao utopijskoj zajednici kojom se i Platon bavio u svojim dijalozima "Timej" i "Kritija"; kao prezentaciju Platonove utopijske misli za ovaj rad odabrao sam njegovo djelo "Država".

¹⁴ Danas se i "Država" i "Zakoni" smatraju neostvarivim tj. utopijskim.

Platon, *Država*, VIII. 543a-569c

1. *kraljevstvo / aristokracija*

βασιλεία / αριστοκρατία

a) teorijski projekt idealne države, (*Država*, II-VII.)

b) mitska slika iz "zlatnoga doba": Pra-Atena i Atlantida
(*Timej*, 20e-26d; *Kritija*, 108c-121c)

-
- ⇒ 2. *timarhija (timokracija)*
τιμαρχία (τιμοκρατία)
- ⇒ 3. *oligarhija*
ολιγαρχία
- ⇒ 4. *demokracija*
δημοκρατία
- ⇒ 5. *tiranija*
τυραννίς

Platon, *Državnik*, 291d-303c

I. "valjani državni poredak" - *idealno kraljevstvo*
bez zakona

II. opstojeći državni poretci

sa zakonima

bez zakona

1. *kraljevstvo* (βασιλεία)

–

6. *tiranija* τυραννίς

2. *aristokracija* (αριστοκρατία) –

5. *oligarhija* (ολιγαρχία)

3. *demokracija sa zakonima*
δημοκρατία μετά νόμων

- 4. *demokracija bez zakona*
δημοκρατία άνευ νόμων

Platon, *Zakoni*, III, 693d, IV, 710de:

monarhija -- Perzija
razboritost

demokracija -- Grčka
sloboda

najbolji poredak (zakonodavac + vladar)

- ↑↑ 1. *Tiranija*
- ↑↑ 2. *Kraljevstvo*
- ↑↑ 3. *Demokracija*
- ↑↑ 4. *Oligarhija*

Prikaz br. 6

Ovaj prikaz donosi Platonovo stupnjevanje težine uspostave novog državnog režima na temelju lakoće rušenja starog (npr. tiraniju je najlakše rušiti i td.)

Aristotel (384.- 322.) kao Platonov učenik bio je pod znatnim njegovim utjecajem sve dok se nije dramatično odvojio, rekavši da mu je Platon drag, ali mu je draža istina; danas, gotovo sve znanosti svoje temelje pronalaze u njemu. Osnivač je nove, peripatetičke škole.¹⁵ U povijesti filozofije kada se spominje Filozof misli se na Aristotela. (Bošnjak, 1993.)

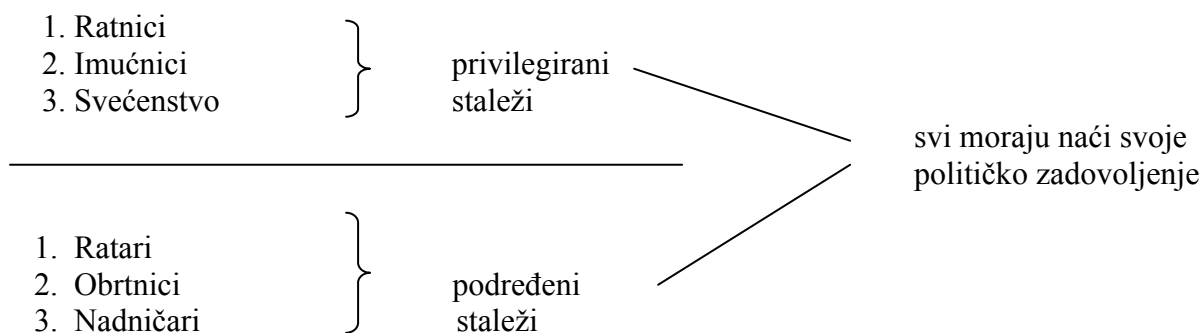
Aristotel poima određenje optimalnog državnog poretka ne kao najbolji poredak, već kao traganje za najboljim načinom života. (Kukoč, 2001.) To je ono što se u konačnici za Aristotela sigurno može reći; ova njegova težnja u čitavom njegovom životnom opusu kontinuirano ga prati, iako ju na različite načine izražava. Neki smatraju da je to vidljivo kod Aristotela po fazama – to je tzv. genetsko tumačenje, po kojem je on najprije Platonov sljedbenik, a tek kasnije zreli, svoj osobni,¹⁶ za razliku od sustavno-tradicionalnog tumačenja, koje predmjeva cjeloviti i koherentni Aristotelov sustav razmišljanja i koji je sadržan u Corpus Aristotelicum.

Nesumnjivo je da je čovjek za Aristotela Zoon Politikon (Aristotel, 1988.; 1253b 5-10) tj. političko biće jer na svaki način pripada državi.¹⁷ Tako se Aristotelova "Politika" i prema svom nastanku i prema svojoj strukturi dijeli na tri djela:

- a) podjelu državnih poredaka koju Aristotel bazira izvorno na Platonovom "Državniku" (III knjiga)
- b) Aristotel opisuje optimalnu državu, također temeljenu na Platonu (VII i VIII knjiga)
- c) samostalna cjelina kojom Aristotel uvodi empirijska istraživanja (IV, V i VI knjiga)

Smatra se čak da je Aristotel napisao 52 ustava, od kojih je sačuvan samo jedan, atenski. U potrazi za konkretnim rješenjima, bazirano na promatranju, Aristotel je izradio stratifikaciju društva na šest staleža, (Aristotel: 1988.; 1328b – 1329a) od kojih su neki sa privilegijama a drugi bez njih, no svi bi imali biti politički zadovoljeni.¹⁸ (prikaz br. 7)

Staleška podjela društva po Aristotelu (Politika, 1328b – 1329a)

Prikaz br. 7

Ipak, mnoge sumnje u značenje onog što je od Aristotela ostalo zabilježeno stigle su do naših dana: nejasna interpretabilnost dolazi, ne samo od mogućih leksičkih zabuna (zbog sinonima i homonima, pri prijevodu i dr.) ili razlika u sadržajnom shvaćanju pojedinih pojmova i situacija između Platona i Aristotela, već naročito zbog kontradikcija koje donosi sam Aristotel, dijelom poimajući najbolju

¹⁵ Bile su to rasprave uz šetnju po gaju u Liceju.

¹⁶ tj. platonistički idealizam usmjerava prema empirijskim istraživanjima.

¹⁷ tj. pojedinac pripada porodici, koja pripada seoskoj zajednici, a ova pak državi. (Bošnjak, 1993.)

¹⁸ jer postoje robovi koji su to po zakonu i oni koji su po svojoj prirodi robovi (Bošnjak, 1993.)

moguću državu tek teoretski a drugim, sasvim odvojenim djelom poima državu praktički, a analitički varirajući mogućnosti unutar toga.¹⁹

Apsolutno najbolji državni poredak Aristotelu je isključivo od teorijskog značenja. Kada je riječ o implementaciji u stvarnost, sam Aristotel je posve protuslovan: apsolutno najbolji mu je poredak kraljevstvo (*basileia*), ali i svekraljevstvo (*panbasileia*), no i potpuna suprotnost tome tj. aristokracija. (Kukoč, 2001.)

Iz naprijed navedenog već je uočeno višestruko protuslovlje – Aristotel povremeno uopće ne odvaja strogo teorijsko od praktičnog, a i u samom teorijskom djelu istovremeno nudi više različitih, pa čak i kontradiktornih mogućih rješenja. Međutim, moguće je slijediti njegovu logiku, prateći ga od kraljevstva pa i svekraljevstva (gdje kralj vlada svime i isključivo po svojoj volji kao, najbožanskijoj), dakle, najboljeg poretka, pa sve do aristokracije, koju također poima dvoznačno: kao vladavinu najboljih ali i kao najbolji državni poredak. (Kukoč, 2001.)

Što se tiče praktičkih rješenja relativno najboljeg državnog poretka, Aristotel nam daje dvije opcije i to: prosječno najbolji poredak i najbolji poredak u danim okolnostima.

Prva ima biti najbolja za većinu ljudi, čemu odgovara osrednjost, iz čega Aristotel izvodi da je nosiv za vlast upravo srednji stalež, (a koji je i najbrojniji) i tom državom srednjeg staleža izravno mijenja Platonov treći poredak, tj. poredak zakonite demokracije - smatrajući da je demokracija nužno izopačen, nezakoniti poredak.²⁰ Tu državu srednjeg staleža Aristotel naziva "politea"²¹ dok ju u "Nikomahovoj etici" zove timokracijom (na osnovu grč. pojma *timema* = census). Platonu pak, timokracija znači vladavinu častoljubivih (od grč. *thymos* = čast), što je iskazano u prikazu br. 8; (po Kukoč, 2001)

Aristotel, Politika, III, 1279b, IV, 1289a:

Svekraljevstvo (*panbasileia*)

1. kraljevstvo	-	6. tiranija
2. aristokracija	-	5. oligarhija
3. politeia ("ustavna vladavina")	-	4. demokracija

Ali i u Nikomahovoj etici, VIII, 1160ab:

1. kraljevstvo,	-	6. tiranija
2. aristokracija,	-	5. oligarhija
3. "imovinska vladavina" (timokracija) ili ustavna vladavina (<i>politeia</i>)	-	4. demokracija

Prikaz br. 8

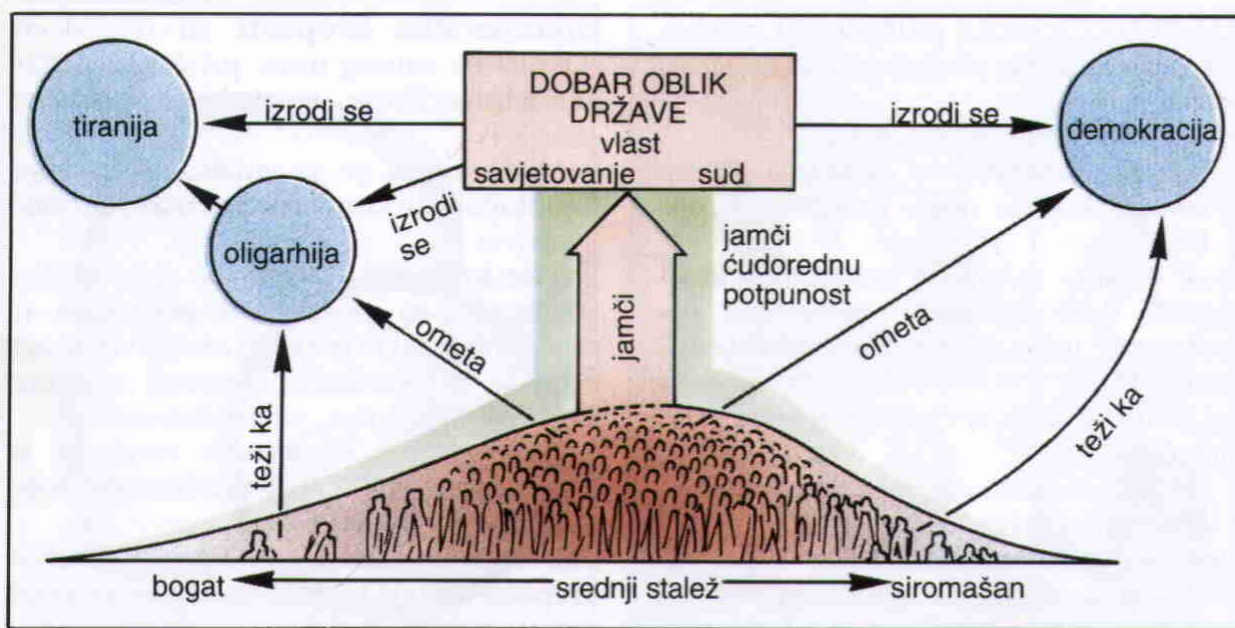
¹⁹Postoji čak i to da za Aristotelovo krucijalno djelo "Politika" nema jednoznačnog stava je li to jedinstvena rasprava ili je zbir različitih, pa i međusobno suprotstavljenih teza, koje je Aristotel dijalektički istraživao u dijaloškom postupku sa svojim učenicima (budući da sadrži mnoge protuslovne postavke, za koje se pretpostavlja da su bile tek natuknice za njegova predavanja).

²⁰ "...On je (Platon) najme sudio kako od svih poredaka što su valjani .. najgora je pučka vladavina, koja je opet od najgorih najbolja. Mi pak u cijelosti kažemo da su sve one izopačene." (Aristotel, 1988.; 1289b)

²¹ ali ju smatra i ustavnom vladavinom, pa čak i (ono što do kraja zbuduje) mješavinom vladavine manjine i pučke vlasti tj. mješavinom oligarhije i demokracije (ranije označenim kao dva izopačena poretka). (Kukoč, 2001.)

Druga opcija do kraja relativizira idealno, rukovodeći se okolnostima u pojedinom polisu: najbolji je onaj poredak koji je u trenutku najjači, pa ma koju poziciju imao u idealnom predlošku. Iz toga proizlazi da se i najgori društveni ustroj u datim okolnostima može smatrati najboljim.

Aristotel, međutim, ne imenuje najbolji poredak u danim okolnostima, već to naziva svojim istraživanjem. (prikaz br. 9; po Wiedmann, 2001)

Pitanje oblika države

Prikaz br. 9

Aurelije Augustin (354. – 436.) po rođenju afrikanac (Alžir), po majci katolik, zarana nadahnut Ciceronovim djelima kasnije je ostvario svoj životni ideal kao profesor retorike u Italiji. Preko mahinejaca i novoakademske skeptičara zadržao se sa svojom misli konačno u kršćanstvu, te je zaređen, a postao je i biskup 395. godine. Pisao je mnogo, a njegovo kapitalno djelo "De Civitate Dei" izloženo u 22. knjige²² ujedno je predmetno za temu utopije.

Augustinova je osnovna preokupacija bila ustanoviti kako se razvija povijest i što čovjek iz svoje perspektive može učiniti za svoje osobno spasenje. Došao je do spoznaje da se u svijetu stalno bore dva pola; dobro i zlo, božje i vražje, sveto i ljudsko. Cjelokupna ljudska povijest, po Augustinu iscrpljuje se upravo u toj borbi u kojoj sudjeluju dvije, više metafizičke nego realno-materijalne države:²³ Božja država (Civitas Dei)²⁴ i Zemaljska država (Civitas terrena).²⁵ Njihova svojstva su suprotna, upravo kao što im je i karakter dijametralno oprečan. U Zemaljskoj državi caruje soton, tjelesno uživanje ali i bol i patnja, tu se robuje prirodi, boravi se u mraku i tmuni, daleko od Boga; živi se u grijehu. "U Zemaljskoj državi postoji bijeda ratova, pa makar bili oni i pravedni" (Bošnjak, 1993., str. 462)

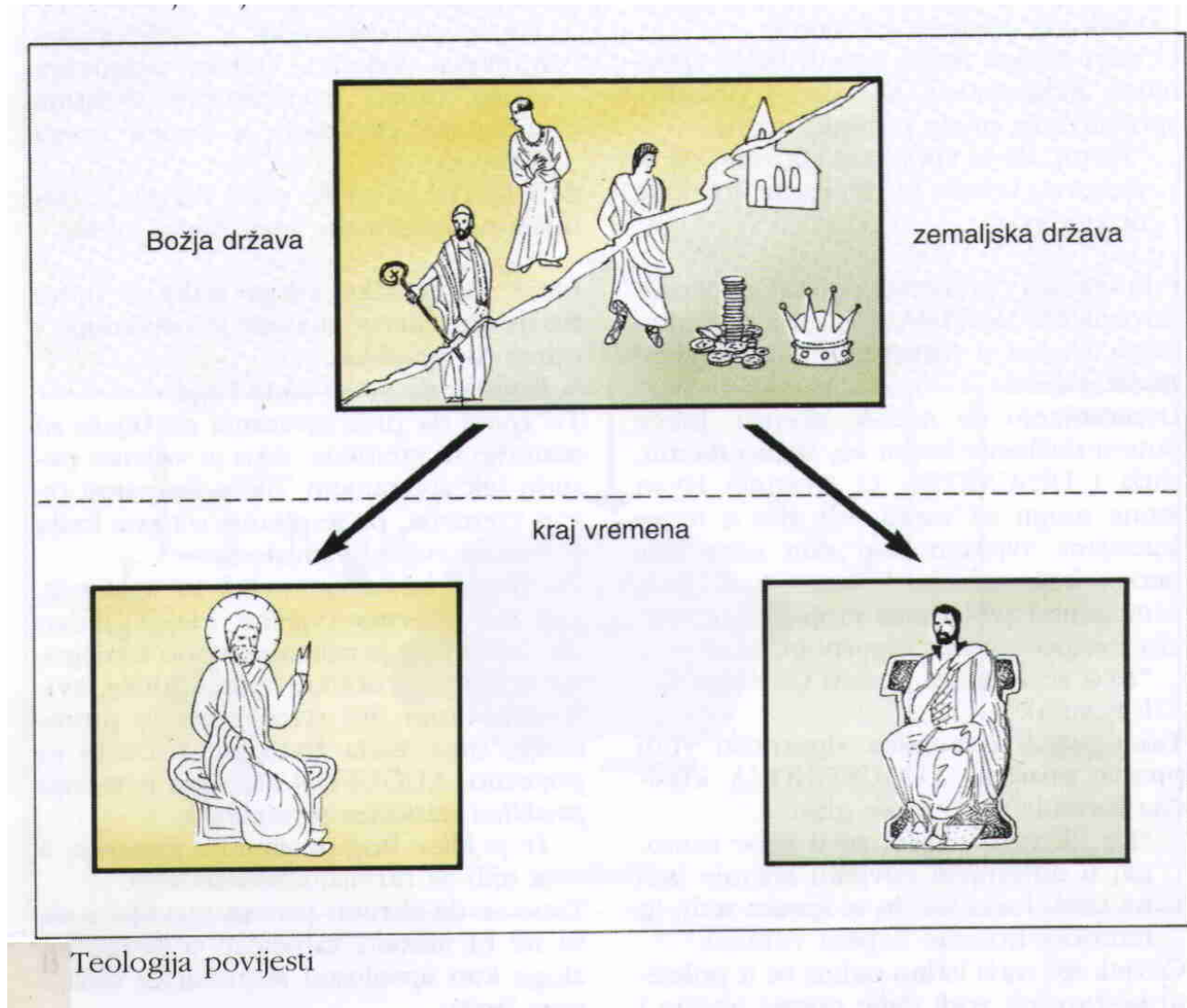
²²koje je pisao od 413. do 426. godine.

²³ Augustin definira državu kao zajednicu umom obdarenih bića.

²⁴ još nazivana i nebeska država (Civitas coelestis)

²⁵ još nazivana i sotonina država (Civitas diaboli)

Božjom državom vladaju duh, ljubav i vječni mir;²⁶ njoj pripada nebesko blaženstvo, postoji vječnost i nepromjenjivost Božje volje. Pripadnici Nebeske države ne teže za vlašću, oni žive u uzvišenom osjećaju zajednice s Bogom. Nebesku državu i Zemaljsku državu pokreću različite vrste ljubavi: Zemaljska, po ljubavi prema sebi koja se uzdiže sve do prezira prema Bogu, i Nebeska, po ljubavi prema Bogu koja se uzdiže do prezira sebe. Za Augustina nema dvojbe tko će koga nadvladati u povijesnoj bitci. Dobro je besmrtno i pobjeda mora biti Božja, a Civitas diaboli će zauvijek propasti. (prikaz br. 10; po Wiedmann, 2001)

Prikaz br. 10

Postavlja se, međutim, pitanje kolika je stvarna odvojivost ovih dviju suprotstavljenih država i u kojoj je mjeri Božja država transcendentna. Iako Augustin izriekom naglašava da je vječni mir moguć samo u Božjoj državi (XIX knjiga) i predviđa eshatološki kraj ovog svijeta, (XX knjiga) u velikom požaru, koja predodžba je preuzeta iz Biblije (Petrovo pismo 3, 3-13), on vidi važnu ulogu Crkve, kao institucije, čak i ovdje na Zemlji; osim što je ona voditeljica prema carstvu Božjem (Augustin

²⁶ "Vječni mir može se postići samo u Božjoj državi." (Bošnjak, 1993., str. 462)

naglašava da to još uvijek nije Crkva sama),²⁷ ona može uspostavljati diplomatske odnose sa svjetovnom državom (nešto nalik konkordatu), jer je Crkva objektivizacija Božjeg carstva na Zemlji. Stoga bi ona morala biti nadređena državi po pitanju religije i morala, a ovosvijetovne stvari Crkva načelno podvrgava zahtjevima države. U drugim Augustinovim spisima, kao npr. "Ispovijesti" i nekim pismima, on izražava želju da se papinska i carska vlast povežu u harmoničan sustav, kako bi obje služile jednom te istom vrhovnom kršćanskom idealu. A Augustin svojim djelom čini misaoni vrhunac patristike; on je osnivač starokršćanske teocentičke metafizike. (Bošnjak, 1993.)

Iako je pojam da tek poslije života dolazi (za neke) kraljevstvo Božje u suštini izraz kršćanstva, ovakvo Augustinovo viđenje zaista bi bila novina utopijske misli, jer je Augustin prvi izvorno zamislio i osmislio državni ustroj u onostranom – da je i on sam ustrajao na ovoj svojoj tezi. No, on je od nje, moguće zbog političke ili neke druge pragme, u znatnoj mjeri reterirao i ostavio ju upitnom i otvorenom, što nije bila smetnja da on sam ostane zapamćen kao Sveti Augustin.

Toma Akvinski (1224. – 1274.) bio je učenik Alberta Velikog.²⁸ Kao najznačajniji skolastičar i sistematičar srednjega vijeka poznat je i po tome što je u kršćansku filozofiju uveo aristotelizam.²⁹ Zbog iznimnih zasluga za Crkvu 1323. proglašen je svetim.

Među mnogobrojnim radovima u kojima T. Akvinski obuhvaća najraznorodnije teme, poput pitanja duše, Boga, spoznaje, čudorednosti itd. istaknuto mjesto čini "O vladanju knezova" (De regimine principum) u kojem Toma Akvinski određuje i opisuje dužnosti vladara i uvijete sretnog vladanja.

U svojim filozofskim stavovima vezanih za državu, Akvinski je pod snažnim utjecajem Aristotela, što je vidljivo već i po njegovom stavu kojim smatra, ne samo da čovjek po prirodi teži živjeti u zajednici već da se taj društveni život temelji na osnovnim postulatima ljudskog uma. Temelj društva, po Akvinskome, nije pojedinac, nego obitelj, seoske jedinice i gradovi; svrha zajednice je u tome, da ljudi jedni drugima pomažu te da to koristi pojedincu i društvenoj cjelini. No, Toma Akvinski uviđa da interesi jedinice i društvene cjeline često nisu isti pa čak niti slični. Zato smatra da mora postojati institucija koja te interese ujedinjuje, a po njemu to je vlada, čiji cilj mora biti mir i sloga naroda. Vlada pak, ovisi o slozi unutar nje same, iz čega Toma Akvinski dalje zaključuje da je najbolje ako vlada samo jedan čovjek; to je, dakle, monarhija. Ako je pak vlast pojedinca, monarha ili kralja, najbolja, onda je loša, tiranska vlast, najgora. Tu logiku vrijednosti vlasti Toma Akvinski slijedi i dalje, sa prijelaznim oblicima. (prikaz br. 11)

DRŽAVNI POREDAK	NAJBOLJI	NAJGORI
	1. KRALJEVSTVO	1. TIRANIJA
	2. ARISTOKRACIJA	2. OLIGARHIJA
	3. POLITEIA	3. DEMOKRACIJA

Prikaz br. 11

²⁷ Crkva za Augustina predstavlja izraz Božje volje i mimo nje ne postoji spas za ljudsku dušu.

²⁸ iznimnog mislioca i filozofa, koji je zbog svoje učenosti nazvan još i "doctor univresalis"

²⁹ J. Gaarder u svojoj poznatoj knjizi "Sofijin svijet" kaže da je Toma Akvinski "pokrstio" Aristotela.

Načelno govoreći, ako je vlast dobra, dobro je da se ona nalazi u jednoj ruci, a ako je ona loša, najbolje je da je raspodijeljena na mnoge ruke. (Makanec, 1943.) Iako je tiranija kod Akvinskog označena kao najgori poredak, njegovi podanici moraju ozbiljno razmisliti žele li se upuštati u rušenje tiranina, jer, ako ne uspiju, izlažu se još većoj njegovoj okrutnosti. Ako pak uspiju u tome, Toma Akvinski smatra da se tiranina ne smije ubiti; to bi možda bilo dozvoljeno po ljudskim zakonima ali ne i po Božjim, a Božji su uvijek nadređeni ljudskim jer su vječni i univerzalni. Država mora težiti da osigura svojim građanima krepostan i sretan život, a oni će svoj vrhunac postići u blaženstvu s Bogom. To je ne samo Zemaljska, nego ujedno i nadzemaljska svrha države. Toma Akvinski takvim temeljnim kršćanskim nazorima zatvara krug Crkva – Država, zbog čega ga od 1879. smatraju službenim katoličkim crkvenim filozofom.

IVAN POLIKARP SEVERITAN (1472. – 1530.) humanist, izdavač djela klasičnih pisaca i mislilaca, učitelj, predavač filozofije, gramatike i jezikoslovlja, ovjenčani pjesnik,³⁰ teolog, dominikanac i prvi hrvatski politički teoretičar; rođeni Šibenčanin – to su samo neke od karakteristike ovoga vrlo plodnoga stvaraoca na prijelazu s XV. na XVI. st. Rodio se u siromašnoj obitelji, no uspio se školovati u Italiji, gdje je našao svog mecenu. Više puta se vraćao i odlazio iz domovine za koju je bio jako vezan.

Iz njegovog bogatog opusa za ovaj rad najzanimljivije mi je djelo "Monoregija", u kojem opisuje kako on vidi sretnu državnu zajednicu. To je zbirka praktičnih savjeta jednom vladaru kakav bi trebao biti, mozaik intelektualnih i moralnih vrlina koje bi morao posjedovati. Sam autor navodi da je cilj ove knjige ukazati kakve su osobine vladara, kakva je dobro uređena vlast i država kako se valja skrbiti za nju. (Polikarp, 1998.)

Ivan Polikarp Severitan prikazuje idealnog vladara, jer je svjestan da takvog kakvog bi on htio nema. Naslov "Monoregija" dolazi od riječi Monarchia. Ovim neuobičajenim naslovom³¹ se prikriva pravo značenje knjige i njen sadržaj.

Monoregija je prvi put izdana 1522. godine, a djelo je podijeljeno u četiri knjige:

1. O osobinama vladara
2. O osobinama dobro uređene države
3. O tome kako bi trebao izgledati dobro uređeni grad
4. O onome što bi vladar trebao znati ako i kada se država nađe u ratu

Autor opisuje državu shvaćenu kao monarhiju, u kojoj vlada monarh, bez obzira je li to kralj, car, knez, vojvoda itd.; Smatra da je bolja nasljedna monarhija od izborne.

Cijela prva i glavnina druge knjige (iako se to ne bi reklo po njenom naslovu) raspravljaju o tome kakav bi vladar trebao biti. Prema Ivanu Severitanu vladar ima biti: *bogobojazan, ponizan, pobožan, čedan, suzdržljiv, umjeren, oprezan, hrabar, mudar i staložen*. Mora biti *učen i voljeti učenost*. Mora ga krasiti *čovječnost i pravednost*. To je ujedno i zalag da država prosperira. Ipak, svjestan da do sada svijet nije vidio pojedinca koji bi nosio sve ove osobine, te kako bi se lako moglo dogoditi da vladar nametne samovolju te tako donosi loše odluke, autor predlaže da se pri najvažnijim odlučivanjima vladar mora konzultirati sa savjetnicima, dvorjanima i skupštinom, čime bi se opasnosti pogrešaka izbjegle.

Zatim, autor opisuje ustroj grada, koji bi morao imati gradskog svećenika, liječnika, suca i učitelja djece. Najbolji oblik grada, u smislu njegove branjivosti, jest višekraka zvijezda, tako da se svaki dio grada može braniti s nekoliko različitih pozicija.

Odnos prema pitanju vlasništva je kod I. S. Polikarpa specifičan, u odnosu na ustaljene načine mišljenja; on smatra da imovina ne smije biti zajednička, već država mora imati svoja polja i njive.

³⁰ Nagrađen je lovorovim vijencem 1490. i 1491. godine na Rimskoj književnoj akademiji; nažalost, pjesme za koje je nagrađen su izgubljene.

³¹ I. Polikarp je često svojim djelima davao duga imena, u kojima se poigravao sa latinskim izrazima.

Ovaj stav bitno se razlikuje od stavova Polikarpovih autoriteta, prije svega Platona, Aristotela i Tome Akvinskog.

Posebnu pažnju autor posvećuje odnosu između muškaraca i žena jer, po njemu, razumijevanje i prihvaćanje međusobnih razlika je temelj za postizanje sretne ljudske zajednice.³²

Thomas More (1478. – 1535.) rođen je u Londonu; kao oxfordski đak postao je ugledni advokat a potom i predstavnik građanskog i trgovačkog staleža u Parlamentu te konačno 1529.g. i lord-kancelar. Zbog sukoba s Henrikom VIII, koji je postavio zahtjev da mu se prizna razvod od Katarine Argonske, kako bi mogao oženiti Anu Boleyn, Thomas More, kojem je bilo u ingerenciji da to potvrdi, a što on odbija, 1532. godine podnosi ostavku. Stoga Henrik VIII oduzima Papi primat, te sebe proglašava poglavarom Crkve, kako bi proveo svoj naum, a Thomasa Mora optužuje za veleizdaju. Sud Thomasu Moreu dosuđuje smrtnu kaznu.³³ Četiri stotine godina nakon pogubljenja, kao visoko moralnu i idealima odanu žrtvu okrutnog sustava Crkva rehabilitira Thomasa Morea i proglašava ga svetim.

Thomas More je i za fenomen utopije povijesno ime, upravo po tome što je kreirao i u svoje najpoznatije djelo, pa i u sam njegov naslov, uveo pojam utopije. Opisujući nepoznati otok, nazvan Utopija, na kojem vlada najbolji mogući društveni poredak, a koji rezultira općom srećom njenih stanovnika, sasvim sigurna je namjera autora, da englesko društvo tadašnjeg vremena podvrgne izvjesnoj kritici. Za to je bila potrebna velika građanska hrabrost, jer su se u ovom djelu, kao kritizirani prepoznali mnogi uglednici, koji su u tom času držali istaknute i važne položaje u političkoj hijerarhiji. T. More progovorio je i o ulozi društvenih klasa u cjelini, za koje je predvidio drugu i drugačiju ulogu za zajednicu, nego što su te klase do tada imale.

Thomas More zamišlja: otok Utopija ima 54 grada, od kojih je glavni i najveći Amaurot.³⁴

Društveni poredak na otoku Utopiji temelji se na pojedincu, a tako je i definiran cilj utopije; njena svrha je osiguravanje sretnog života svim svojim članovima. Tek grupa od trideset porodica bira sebi svake godine starješinu – filarha (sifogranta), a na čelu deset filarha i njihovih porodica stoji protofilarh (tranibor). Svi filarsi (njih dvije stotine) tajnim glasanjem biraju za vladara jednog od četiri kandidata (svaka četvrtina grada nudi po jednog kandidata). Vladarska vlast traje doživotno, osim ako se ne ogriješi o zakon. Protofilarsi se biraju svake godine, ali se ne mijenjaju bezrazložno a ostali magistri (državna uprava i činovnici) se mijenjaju svake godine. Protofilarsi imaju dužnost svaka tri dana održavati sjednice sa vladarom, a tu prisustvuju po dvoje, svaki puta drugih, filarha. Zakonski je određeno da se ne može donijeti niti jedna važna odluka a da se o njoj ne raspravlja u skupštini filarha. Svaka rasprava izvan senata, predviđeno je, kažnjava se smrću.

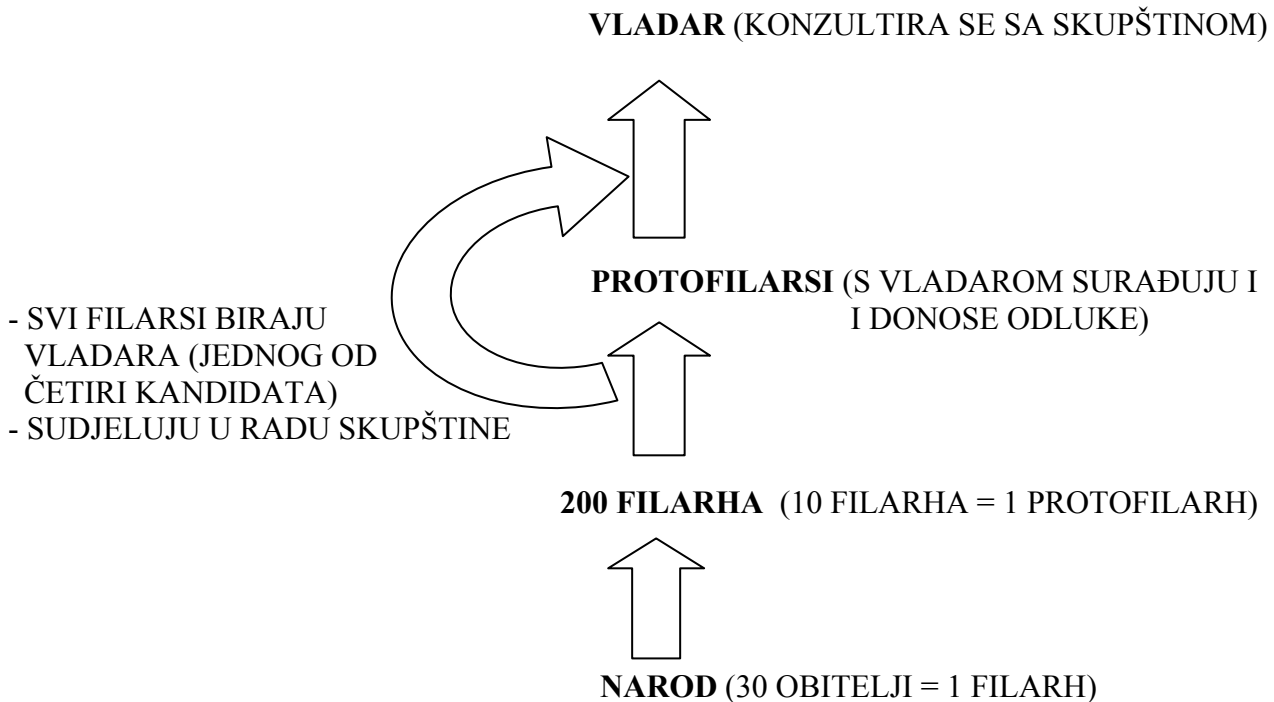
Na otoku Utopija, međutim, postoje robovi; robom može postati "...onaj građanin koji je osuđen na robiju ili oni koji su u nekoj tuđoj zemlji osuđeni na smrt." (More, 1952.) Jedini posao koji se mora obavljati izvan zidina grada jest mesarski posao, jer po mišljenju Utopljana to u čovjeku uništava milosrđe, najplemenitije osjećaje ljudske prirode; robovi čiste i peru ubijene životinje.

Predloškom ovakvog poretka učinjen je bitan pomak prema definiranju i konstruiranju posredne demokracije, uz postojanje izabrane i skupštine i vladara, a koji odlukom naroda mogu biti (i jesu bili) mijenjani, po unaprijed utvrđenoj proceduri. (ovakav državni poredak može se prikazati kao na prikazu br. 12.

³² O ovoj temi - opširnije na str. 43 ovoga rada.

³³ Presuda je bila izrazito okrutna. Glasila je ovako: "Optuženi se ima vratiti u tvrđavu, zatim od tamo, kroz londonski grad odvući u Tiburi, tamo objesiti do besvijesti, zatim, dok je još živ da mu se odsjeku spolni organi, raspori stomak, izvadi i spali utroba. Zatim se ima rasjeći na četiri djela i svaki dio istaći na četiri kapije grada a glavu na londonskom mostu." Kralj je T. Morea pomilovao na samo odsijecanje glave. Kada je to čuo, T. More je uzviknuo: "Neka Bog sačuva moje prijatelje od ovakve milosti." (Kaucki, 1978.)

³⁴ Ovo ime dolazi od grč. riječi *amaurotus* – slijep, nevidljiv, što bi u prenesenom nosilo poruku da je to grad koji nitko ne vidi. T. More je gotovo uvijek kroz imena naselja ili kroz položaj ljudi i njihove međudnose ocrtavao ujedno i njihove karakteristike, čime je također davao poruke.

Prikaz br. 12

Tommaso Campanella (1568. – 1639.) talijanski dominikanac, u mladosti je bio izuzetno cijenjeni govornik,³⁵ što mu je donijelo i mnoge ljubomorne neprijatelje, posebice pripadnike iz reda Jezuita. Vjerujući u astrološki utjecaj na ljude predvidio je propast španjolske vladavine u njegovoj domovini; u tome je i sam sudjelovao, a zbog svog djelovanja je bio i zatvaran; zatvorila ga je i rimska Inkvizicija na tri godine.

Campanellino najpoznatije djelo "Grad Sunca", u kojem on obrazlaže kako izgleda najbolja društvena zajednica, tek je dio općeg djela "Philosophia realis". Grad Sunca nije niti republika niti monarhija. (Campanella, 1964.) Ipak, hijerarhija u ovom utopijskom djelu sasvim je jasno definirana. Također je do u tančine određena nadležnost pojedinih dijelova vladajućih struktura. Vlast je podijeljena na slijedeće sastavnice:

Vrhovni vladar je *Hoh*, što znači Sunce; vrhovni je svećenik, koji ima ulogu sličnu Papinoj. Njegovo znanje je moralo biti sakupljeno znanje svih stanovnika sunčevog grada; morao je poznavati cjelokupnu povijest, matematiku, fiziku, medicinu, kulture svih naroda, astronomiju i sve mehaničke vještine. On vlada uz pomoć tri suvladara, od kojih svaki ima svoj djelokrug rada i svoje nadležnosti:

- *suvladar Moć*, brine za vojne vještine i pitanja vezna uz održavanje rata i postizanje mira, upravlja vojnicima i njihovim snabdijevanjem, upravlja atletama; također postoje komandanti konjice i pješadije te inženjera i stratega.

- *suvladar Mudrost*, u čijoj su nadležnosti slobodne vještine, zanati i sve nauke; brine se o školama i činovnicima. Postoji onoliko činovnika koliko i različitih nauka, a po njima dobivaju i svoja imena.

³⁵ Poznato je da je sudjelovao u raspravama (koje su se često vodile u srednjovjekovnim školama) poput: je li Adam (kao prvi čovjek) imao pupak, postoji li u raji izmet ili što se kod pijanca prvo javlja: potreba ili želja za pićem?

Tko postoji činovnik astrolog, kozmograf, aritmetičar, geometar, fiziolog, liječnik, logičar, moralist, političar, retor i mnogi drugi. Za svaku od ovih nauka - predmeta postoje po četiri predavača.

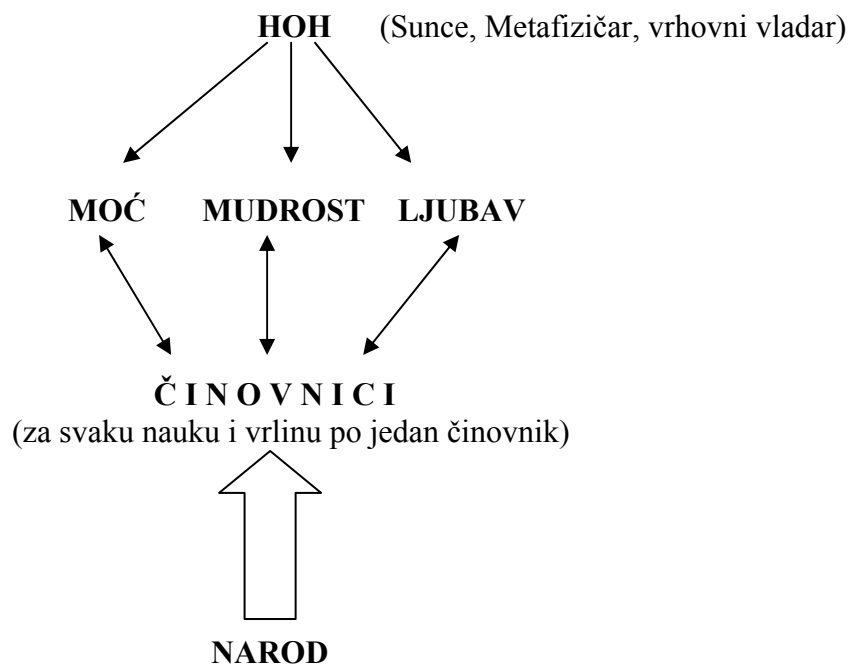
- *svladar Ljubav*, koja skrbi oko rađanja i oko muško ženskih odnosa, određuje tko s kim i kada (vezano uz astrološka mjerenja) smije stvarati potomstvo; brine o prehrani i odjeći,

Ova trojica vladara, zajedno sa metafizičarem (Hohom) raspravljaju o važnim pitanjima i upravljaju zajednicom.

Svakog pojedinog od mnoštva činovnika koji postoje u Gradu Sunca bira narod, i to javno, u skupštini gdje se, putem predstavnika iz pojedinih grana znanosti ili vrlina, (postoje činovnici pojedinih vrlina poput: čednosti, istine, zahvalnosti, darežljivosti, trezvenosti i dr.) odlučuje tko je najbolji za pojedinu funkciju. I samo Sunce tj. vrhovni vladar Hoh također se bira. Na toj poziciji se uvijek bira najpametnija osoba u zajednici, a koja ne može imati manje od 36 godina. Nikada se ne događa da smijenjeni vladar ne bi htio predati svoj položaj, jer ako postoji netko mudriji od njega sasvim je jasno da će on bolje voditi zajednicu. Svećenički stalež, koji također pripada činovnicima, brine se o čistoći savjesti građana. Sudski postupci se vode pred majstorom njihove struke. Ne postoji zatvor, a smrtna kazna se izriče rijetko i izvršava ju narod, kamenovanjem.

Tommaso Campanella je zamislio oblik idealne društvene zajednice koji je bio poticaj za mnoge autore, bilo da tu ideju dodatno razrade ili ju pak sasvim ospore.

Društveni sustav što ga je izrazio T. Campanella može se prikazati kao u prikazu br. 13.

Prikaz br. 13

Frane Petrić³⁶ (1529. – 1597.) po rođenju je sa Cresa; jedan je od najpoznatijih renesansnih mislilaca i filozofa s područja Hrvatske. Školovao se i dugo živio u Italiji. U svojoj je mladosti proučavao Aristotela; tada je napisao (sa samo 22. godine) i svoje poznato djelo "Sretan grad" što je njegovo nosivo ostvarenje s područja socijalnih ideja. Inspiriran neoplatonizmom, kasnije je postao Aristotelov oštar kritičar; autor je mnogih značajnih djela s područja filozofije.

"Sretan grad" po svojim nosivim idejama uglavnom podsjeća na Aristotelovu "Politiku".

Frane Petrić pismeno se obraća talijanskom predstavniku vlasti u gradu Cresu (Vigeriu Dalma Rovere) i opisuje mu kako vidi idealni život svoga grada koji "... napokon može piti nebeske vode koje se slijevaju u njegove vrutke." (Petrić, 1996.) Petrić, međutim predviđa da i u optimalnim uvjetima neće svi njegovi sugrađani moći piti s tog "izvora života", koji bi donio blagoslov na ovaj svijet; neće to moći stoga što društvena stratifikacija mora biti neumoljiva, jer "... neki će raditi, a drugi će uživati blagodati tuđeg rada." (Petrić, 1996.)

Zato autor predlaže da njegov grad, kako bi dobro funkcionirao, ima tri "gornja" staleža: *vojnike, državnu upravu i svećenike*. Oni će biti potpuno povlašteni dio populacije, koji (simbolički) ima pristup vrucima nebeske vode - koja život znači, a ujedno označava i Božju dobrotu; oni su ti koji vode grad prema svijetloj budućnosti, Njihove potrebe zadovoljavati će tri "donja", podređena staleža: trgovci, zanatlije i seljaci. Zbog toga što cijeli svoj život troše na preživljavanje i borbu za sutrašnji dan "...oni ne mogu steći svojstva vrline, koja je posljednji korak do postizanja blaženstva."

Ovakav sistem društvene stratifikacije može se prikazati kao u prikazu br. 14.

"Sretan grad" po Petriću

1. SVEĆENICI

**POVLAŠTENI
STALEŽI**

2. DRŽAVNA UPRAVA (RUKOVODSTVO)

3. VOJNICI

---

1. TRGOVCI

**PODREĐENI
STALEŽI**

2. ZANATLIJE

3. SELJACI

Prikaz br. 14

Henry de Saint-Simon (1760. – 1825.) poznat je kao učitelj A. Comtea i kao osoba koja je Comteu usadila klicu promišljanja koja su kasnije dovela do osamostaljivanja sociologije kao moderne znanosti. Uz ovaj posredni značaja H. Saint-Simon ima i izravni značaj za sociologiju, jer se, između ostalog, bavio i idejom društvenog progresa, a posebice viđenjem mogućeg budućeg društva, u kojem bi mogla iščeznuti "eksploatacija čovjeka po čovjeku." (Fiamengo, 1987.) Za uspjeh tog novog

---

³⁶ Postoji više različitih verzija njegovog imena (latinska, hrvatska i talijanska): Franjo, Franciscus, Francesco, Petrus, Petris, Petrizius, Petričević

"projekta" potrebno je, po Saint-Simonu, reorganizirati društveni sistem; on nije zastupao revolucionarne metode, no i u njima je vidio mogući način i model da se spomenuta preobrazba društva ostvari.

Društvo Saint-Simon definira kao jedinstvo ljudi, u kome se oni posvećuju zajedničkim ciljevima: takva bi društva tek trebala nastati, jer i sam autor primjećuje da se postojeći društveni ustroj služi tlačenjem radničke klase od strane svjetovnog i crkvenog plemstva - klase neradnika i parazita kako Saint-Simon naziva plemiće i teologe. Društvo kojem se Saint-Simon nada vrednovalo bi svoje građane prema radu (što kod njega postaje i metafizička vrednota), a ne više prema privilegijama koje se dobivaju na često nečastan način i/ili zbog svog položaja. Po Saint-Simonu baza čitavog društva je materijalna produkcija, podjela rada i vlasništvo. (Fiamengo, 1987.) Sredstva koja će donijeti ljudima sreću su "nauka, umjetnost, obrt i industrija." Oni koji sudjeluju u procesu proizvodnje ovih dobara morali bi biti i najviše cijenjeni, jer njihov rad je izvor njihovih vrlina i korisnosti za zajednicu. Zato bi trebalo, preporuča Henry de Saint-Simon, da političku vlast preuzme proizvodna društvena klasa tj. proizvođači; to je temelj novog socijalističkog poretka. Oni pak koji rade državne poslove - dakle uprava, a koju tvore izabrani proizvođači - trebali bi raditi besplatno tj. bez ikakve naknade. Novo društvo, po Saint-Simonu ukinuti će eksploataciju i ostvariti će socijalne slobode; iako je Saint-Simon bio teoretičar socijalističkog društva, nije se zalagao za potpuno ukidanje klasa, a također nije inzistirao na ukidanju privatnog vlasništva, a što su bitne karakteristike socijalističkog društva koje želi svoj povijesni put završiti u komunizmu.

Henry de Saint-Simon pokazao se socijalnim misliocem koji je u svome vremenu promišljao i borio se za društvo koje će moći pružiti novu snagu naraštajima koji dolaze.

Robert Owen (1771. – 1858.) bi je engleski poduzetnik, koji je svojim ulaganjem i uspješnim poslovnim duhom pokrenuo čitav niz promjena u ekonomskoj i pravnoj svijesti društva svoga doba. U mnogobrojnim svojim firmama, tvornicama, naseljima i agrarnim zajednicama donio je prvu zabranu zapošljavanja djece mlađe od 10 godina, smanjio je broj radnih sati po danu sa 14 na 11,45 pa zatim i na 10,30 sati; po prvi put u povijesti omogućio je otvaranje jaslica za djecu do 3 godine i vrtiće za djecu od 3 do 6 godina.

U vrijeme najveće krize i financijske neizvjesnosti održao je isplatu nadnica svim svojim zaposlenicima.

Svi ovi njegovi uspjesi bili bi možda tek povijesna, ekonomska ili pravna zanimljivost da Roberta Owena je na ovakve postupke navodila ideja kako se može, čak i svojim osobnim primjerom, pokazati da je novi, bolji i sretniji svijet za cijelu ljudsku zajednicu ipak moguć.

Ovaj "veliki filantrop" (Owen, 1980.) zamislio je "novi moralni svijet" kao "...društvo u kojem nema laži, siromaštva, nečovječnosti, bijede, ropstva, i podčinjenosti." (Owen, 1980.)

Svoj "veliki plan" R. Owen izrazio je u mnogobrojnim kratkim esejima i člancima te predavanjima i govorima koje je održavao pred poslovnim partnerima, svojim radnicima, pa i političkim (ne)istomišljenicima.

Analizirajući svoju praksu i rezultate Owen je došao do zaključka da bi se organizacija društva mogla još više poboljšati, sa krajnjim ciljem "zajednice savršene jednakosti, ... sveklasnog društva u kojem postoji potpuni klasni mir" Autor smatra da se to može postići širenjem mreža izoliranih komunističkih otoka (općina, tvorničkih naselja, agrarnih zajednica, tržnica). Da bi taj njegov naum uspio morao se, prema vlastitim riječima, boriti sa kapitalističkim sistemom i zaostalošću radničkog mentaliteta, a kao svoje najveće neprijatelje označio je privatno vlasništvo, religiju i buržoaski oblik braka.

U novom, pravednom društvenom sistemu postoji novi društveni poredak kojeg je R. Owen zamislio i izložio u svojim radovima. On se temelji na podjeli građana po dobi i životnom iskustvu.

Tako postoji osam kategorija, od kojih svaka ima svoju društvenu ulogu i funkciju:

1. od rođenja do pete godine – prva životna iskustva, upoznavanje svijeta
2. od pete do desete godine – vježbanje zanimanja od trajne koristi
3. od desete do petnaeste godine – upoznavanje načela proizvodnje, rada u kući, vrtu i radionici
4. od petnaeste do dvadesete godine – formiranje osoba kao muškaraca i žena superiornih po fizičkim, intelektualnim i moralnim kvalitetama
5. od dvadesete do dvadeset pete godine – formiranje najviše klase u proizvodnji i obrazovanju
6. od dvadeset pete do tridesete godine – rad na očuvanju i raspodjeli dobara, nadgledanje razvoj zajednice
7. od tridesete do četrdesete godine – upravljanje unutarnjim poslovima
8. od četrdesete do šezdesete godine – upravljanje vanjskim poslovima (komunikacija sa drugim zajednicama)

Owen novoj zajednici u nastanku službeno daje i ime: "Nova harmonija zajednice jednakosti". U njoj zakonodavna vlast nalazi se u *skupštini*, sastavljenoj od građana starijih od 21. godine.

Izvršnu vlast čini vijeće koje sačinjavaju *sekretar, blagajnik i komesar*; njih bira skupština.

Ova zajednica podijeljena je na šest dijelova: poljoprivredni, manufakturni i mehanički, književni, znanstveni i obrazovni, odjel kućne ekonomije, opće ekonomije i trgovine. Svaki odjel dalje je podijeljen na djelatnosti od kojih svaka ima svog *upravitelja i glavnog upravitelja*. Unutarnjim poslovima upravlja *generalni savjet*, sastavljen od članova u dobi od 30 do 40 godina, a svakim okrugom rukovodi *komitet*. Ako bi se dogodilo da generalni savjet iz bilo kojeg razloga donese neki zakon koji nije u skladu sa ljudskom prirodom, sastaje se *opća skupština*, u čijem radu sudjeluju sve osobe u dobi od 10 do 30 godina starosti, kako bi mirno i strpljivo ispitali postupke i zaključke generalnog savjeta. Svaki član ove hijerarhije može, ako želi, podnijeti ostavku. Glavni cilj zajednice uvijek ima biti pružanje najboljeg fizičkog, moralnog i umnog obrazovanja svih svojih članova, tj. zadatak države je da potpuno odgoji građanina.

Owen izrijekom kaže: "Jednom riječju naš cilj je sreća."

"Racionalna vlada brinuti će se samo za sreću podanika. Ona će proučavati ljudsku prirodu, istražiti će zakone njenog ustrojstva i njenog postojanja od rođenja pa do smrti, zatim sve ono što je potrebno za sreću tako formiranog bića i koja su najbolja sredstva da se to postigne i osigura stalno za sve ljude, a donositi će i provoditi sve odredbe koje su prijeko potrebne za sveopću sreću." (Owen, 1980. str. 256)

Usprkos velikim uspjesima u vlastitom životu, a ujedno i na putu ostvarenja nekog boljeg društva - barem u jednom malom segmentu, a što mu je dalo nadu da se taj napredak može proširiti na cijelu ljudsku zajednicu - ipak je Roberta Owena cijelog života pratilo pitanje koliko je uspio u svom životnom naumu. Navodno je, na samrti, upitan od njegovog protestantskog svećenika žali li za životom koji je protratio na besplodne planove i uzaludne napore konačno, na to pitanje dao odgovor: "Ne gospodine, moj život nije bio beskoristan. Objavio sam velike istine, a što ih svijet nije prihvatio to je zato što ih nije shvatio. Mogu li ga zato osuđivati? Ne, ja idem ispred svoga vremena." (Owen, 1980.)

Charles Fourier (1772. – 1837.) Francuz, veći dio života bio je dućanski podnarednik, no slovi kao veliki reformator ideja društvenog razvitka. Smatran je jednim od najbitnijih predstavnika socijalista utopista. Fourier je napisao djelo u dvanaest tomova kao koncepciju za potpuno oslobađanje čovjeka. Svojom idejom o mogućnosti postojanja nove društvene zajednice koju je nazvao *Harmonija* Fourier predstavlja važnu kariku u razvoju utopijskih ideja.

Na vrlo složen način on opisuje sve nužne pretpostavke i postupke koji, kao uvjet, moraju prethoditi ostvarenju sveopće ljudske sreće, a koja je moguća u *Općoj harmoniji*.

Razvoj društvenih sistema, po C. Fourieru, počinje sa razdobljem *Patrijarhata*, zatim dolazi *Barbarstvo*, a potom *Civilizacija*. Za razliku od buduće zajednice, po njemu, sada čovjek živi u Civilizaciji; okruženju u kojem se "živi gore nego što žive divlje zvijeri."

Ipak ponekad, čak i u Civilizaciji, izbijaju trenuci (možda su to sjećanja) socijetalnog bratstva³⁷; to je vrlo rijetka i kratka pojava, koja dovodi ljude u stanje nadljudske savršenosti. Između ostalog, već i na temelju toga Fourier zaključuje da je nova *Harmonija* moguća. U sasvim razvijenom obliku ovog novog društvenog poretka iščezava svaka potreba za vladom i državom jer postoji potpuna sloboda i sreća svih pojedinaca. Međutim, na putu do takve zajednice hijerarhija je ipak potrebna; nju čini *areopag*, najviše tijelo u političkoj hijerarhiji (po uzoru na Staru Grčku), a predstavnik je javnog mijenja i sastoji se od *starješina*, *tribusa*, *patrijarha*, *glavnih akcionara* te općenito od muških i ženskih *magnata* pojedinih falangi (tj. socijalističkih radničkih općina).

U Fourierovom opusu znameniti su mnogi noviteti,³⁸ koji, zajedno sa njegovim nastojanjima u težnji za boljim svijetom, ovom autoru daju posebno mjesto u razvoju socijalne misli, a na koju se i dan danas često vraćamo.

Auguste Comte (1798. – 1857.) bio je učenik poznatog Saint-Simona (no zbog osobnog neslaganja s njim je kasnije raskinuo sve međusobne odnose). Bio je odličan učenik ali svoj studij nije nikada završio. Smatramo ga "ocem" sociologije, jer je prvi upotrijebio pojam *sociologija*,³⁹ dao joj je ujedno i temelje, kako bi mogla postati prava, nova znanost. A. Comte poznat je po svojim neuobičajenim idejama,⁴⁰ kao i po svome opredjeljenju za pozitivizam, kojem je dao i teoretski okvir.

Ovim radom obraćam se Comteovom doprinosu u stvaranju predodžbi novih, moguće i boljih društvenih ustroja.

Prije nego što je u svojim radovima iznio viđenje, po njemu, pravednog društva, Comte se bavio pitanjem razvoja, tj. evolucije društvenih sistema koje je i podijelio, na tri osnovna razdoblja:

1. teološki
2. metafizički
3. i pozitivistički

Po Comteu, sam razvoj sastoji se od tri komponente:

- intelektualne
- materijalne i
- moralne.

Temelj svakog društva, po mišljenju Comtea, nije pojedinac već porodica, kao osnovna i prvobitna društvena institucija, a najsnažniju regulativnu ulogu za zajednicu ima religija. Iz ovoga slijedi da savršena država proizlazi iz tri osnovna stupa:

- porodice
- države ili grada i
- Crkve.

Kod Comtea, najviša evolucijska stepenica je pozitivizam; to je ujedno i krajnji smisao i cilj evolucije i države kao uređenog ustroja društva. Autorov san je bio postizanje takvog najvišeg stanja u kojem bi bila savršena raspodjela funkcija i koordinacija svakog segmenta društvenosti.

Iako je dobro poznavao klasične autore, Comte je oblike društvene vlasti podijelio u dvije osnovne grupe:

1. teokracija – vladavina teološki orijentiranih svećenika u kojoj je svjetovna vlast podređena duhovnoj

³⁷ To je opća simpatija koju Fourier zove "potpunom suglasnosti" – franc. "l' accord ommimode."

³⁸ poput nekih neologizama kao i nekih bizarnih ideja, kao npr. potrebi da se od mora radi limunada – što u prenesenom značenju pokazuje mogućnost pretvaranja mora u pitku vodu, a što će ostvariti nova tehnološka otkrića; danas to postoji kao uobičajeni postupak dobivanja vode u pustinjama arapskih zemalja.

³⁹ Upotrijebio ga je u 47. lekciji Kursa pozitivne filozofije kroz koju prvenstveno uvodi misao o ulozi i važnosti socijalne znanosti; sam izraz sociologija koristi kao zamjenu za izraz socijalne fizike.

⁴⁰ poput zahtjeva za cerebralnom higijenom ili ideje da će novom društvu na čelu biti sociolozi – svećenici.

2. sociokracija – vladavina koja bi se trebala dostići u pozitivističkoj državi; u kojoj bi duhovna i svjetovna vlast bile odvojene, ali dobro koordinirane

Upravljačka vlast u državi, kako ju zamišlja Comte, bila bi u rukama svećenstva pozitivne religije (koju je sam Comte osmislio i htio joj dati značajnu ulogu u državi) i u rukama vođa industrije.

Najvažniju klasu za Comtea predstavljaju svećenici, koji nisu teolozi nego sociolozi. Njihov zadatak bi da svojim građanima tumači vjerska, točnije rečeno, sociološka učenja pozitivizma, čije načelo je ljubav, osnova je rad, a cilj je razvoj; (Barnes, 1982.) također im je posao da obrazuju idealnu aristokraciju intelekta, nešto nalik na kraljeve – filozofe, o čemu je Platon govorio; u ovom kontekstu to više podrazumijeva kraljeve – Pape.

Materijalnu ili industrijsku vlast, kao i funkcije uprave, dijelili bi između sebe pripadnici klase poslodavaca, trgovci, poljoprivrednici, tvorničari i bankari.

Auguste Comte sa svojom predodžbom idealne zajednice ostavio nam je mnoga svoja promišljanja u nasljeđe, a smatramo ga prisutnim i danas, svugdje gdje je sociologija.

3.2 UTOPIJSKI MODELI VLASTI XX. STOLJEĆA

Dosadašnji pregled karakterističnih utopijskih modela vlasti odnosio se na njihove značajnije i/ili poznatije predstavnike u razdoblju do kraja XIX. st. Svi oni na neki način označili su svoje vrijeme, a s izvjesnim refleksijama, ponekad i vrlo živim i aktualnim, pojavljuju se i traju s više ili manje zastupljenosti i u kasnijim vremenima, sve do danas. Naredni modeli, koji se također ubrajaju u utopijske i koje ću ukratko opisati, izravno nastavljaju gore navedeni niz, no imaju i određenih osobitosti, zbog kojih ih izdvajam u zasebno poglavlje : svi se oni praktički zbivaju (a naročito njihovi vrhunci) u XX. stoljeću; to vrijeme je nabijeno pokretima i idejama. Također, bliski su nam jer smo im praktički suvremenici. Stoga ovdje opisujem najutjecajnije utopijske teorijske koncepte XX. stoljeća: anarhiju i komunizam, te kako je doživljavana demokracija kao politički model i što potencijalno donosi kontroverzni, već prisutan fenomen globalizacije. Teško je i gotovo nemoguće odrediti jednoobrazni model koji se preporuča kao model vladanja, jer postoji čitav niz, često i oprečnih pogleda i shvaćanja kako neki utopijski model vlasti prikazati, od načina postanka do njegovog mogućeg realiziranja; također bi bilo nedovoljno osloniti se samo na jednog autora i njegovo djelo, (osim kao podršku nekom načinu mišljenja) jer u XX. stoljeću već zaista možemo govoriti i pisati o pojedinim teorijskim pravcima ili političkim doktrinama koje u sebi, moguće, sadržavaju utopijske elemente, od kojih su neki bili iznimno masovni, a neki i dugotrajni. XX. stoljeće, posebno njegova druga polovica, razdoblje je postmoderne, čija je glavna karakteristika pluralizam mogućnosti, poznat pod frazom "anything goes", tj. sve prolazi. U kontekstu dosad neviđene slobode pristupa pojedinim koncepcijama, potrebna je vještina prepoznavanja bitnog, što se može postići tek ako se uzme u obzir širi okvir od sažetog teorijskog rada pojedinog autora, a ponekad čak i od grupe, koji, svaki za sebe svakako doprinosi osnovnoj ideji..

3.2.1. ANARHIJA - UMIJEĆE SAMOZASTUPANJA

Pod anarhijom (grč. a - ne i arche – vlast) podrazumijeva se oblik društvenog uređenja bez vlasti, bez zakona i bez autoriteta, nered i kaos (Filipović, 1984.)

Kao pokret, anarhija je nastala sredinom XIX. stoljeća. Preteča ovog pokreta je engleski utopist W. Godwin, no naziv je ušao u upotrebu preko P. J. Proudhona i njegovog djela "Što je vlasništvo?" U osnovnoj ideji anarhija podrazumijeva isključivu važnost ekonomskih odnosa unutar neke društvene zajednice i to bez ikakvog uplitanja političke vlasti, osobito državne. Cilj joj je dokidanje države, njezinih institucija i njezine vlasti, a promovira krajnju individualnu slobodu jakih pojedinaca, koji u društvenu zajednicu ulaze po principu dobrovoljnog "društvenog ugovora". Anarhija zastupa ukidanje svakog državno-pravnog društvenog poretka, kao izraz negacije potrebe za društvenim organizacijama. U povijesti utopijske misli ovime se, po prvi put, pojavljuje teorijski koncept u kojem se dokida državna vlast. U tom kontekstu, dakle, nema opisa vladara i nikoje vlasti "čovjeka po čovjeku", već je buduće društveno uređenje ono u kojem vlada neograničena individualna sloboda tj. potpuna neovisnost od vlasti, i koje kao takvo omogućuje razvijanje svih čovjekovih sposobnosti. Ovo postaje nosiva misao ruskog revolucionara M. A. Bakunjinina, koji se, iako plemić, priklonio anarhizmu, kojim je čitav njegov život označen,⁴¹ kao što je njegova osoba označila čitav jedan anarhistički pravac, tzv. kolektivistički anarhizam.

Anarhizam se, općenito, vremenom podijelio u više različitih pravaca. Tako osnovnu liniju zastupaju francuski mislilac P. J. Proudhon i njegovi sljedbenici tzv. prudonisti. Uz Bakunjinov pravac, kao najznačajniji, pojavljuju se i drugi, npr. pravac sindikalnog anarhizma, (anarhosidikalizam) kojem je osnovna karakteristika da, iako svojim korijenima pripada XIX st., posljedice su mu najizraženije u prvoj polovici XX. st. i to (nasuprot parlamentarno-reformnoj opciji i sudjelovanju u zakonodavnim tijelima) putem izravne akcije, tj. demonstracijama, štrajkom, bojkotom i sabotazama, a sa ciljem rušenja državne i političke vlasti te stvaranja društva u kojem federacija sindikata rukovodi proizvodnjom i raspodjelom proizvoda (Filipović, 1984.)

Anarhokomunizam je podvarijanta anarhizma kojem je karakteristika sličnost sa Bakunjinovim pokretom, u pogledu revolucionarne ideje i revolucionarne provedbe dokidanja država i klasa, uz ključnu razliku vezanu za raspodjelu proizvedenih dobara.⁴²

Anarhizam je uz revolucionarnost svog svjetonazora doveo još i jednu novinu: pokušaj realizacije teorijskog modela u praksi, na više mjesta⁴³ i kroz duži period.⁴⁴ Anarhizam postaje politički gubitnik kroz izravan sukob sa marksizmom. Ponajprije, na Proudhonovo djelo "Filozofija bijede"⁴⁵ Marx odgovara djelom "Bijeda filozofije"; na kongresu I. Internacionale (1864.–1876.) prudonisti doživljavaju idejno-politički poraz, zatim se priklanjaju bakunjinistima, da bi konačno sam Bakunjin s I. Internacionale bio izbačen (kongres u Haagu 1872.)

U konačnici, anarhizam je označen kao jedan od oblika socijalne utopije.

⁴¹ pa je stoga i proganjan i zatvaran (tako je npr. pet mjeseci proveo u lancima, dva puta je osuđen na smrt pa pomilovan, mnoge je godine proveo u samici, a potom je deportiran u Sibir, iz kojeg je uspio pobjeći), a i oduzeta mu je plemićka titula; posljednje dvije godine života proveo je van svoje domovine u raznim državama Europe. Umro je u Švicarskoj 1876.

⁴² Po ovom pravcu, proizvedena dobra imala bi se dijeliti prema potrebama, dok bakunjinisti zastupaju podjelu dobara prema proizvedenom učinku.

⁴³ Npr. anarhosidikalizam je bio zastupljen u Italiji, Francuskoj, Španjolskoj, Njemačkoj, Portugalu, Belgiji, Rusiji, Argentini i drugdje.

⁴⁴ pa i sve do danas – npr. antiglobalističke pokrete se također tretira i naziva anarhističkim.

⁴⁵ Puni naslov je "Sistem ekonomskih kontradikcija ili filozofija bijede".

3.2.2. KOMUNIZAM - JE LI UTOPIJA MRTVA?

Komunizam je definiran kao društveno ekonomska formacija besklasnog uređenja u kojem su sva sredstva proizvodnje i sva proizvedena dobra vlasništvo zajednice. (Filipović, 1974.)

Idejni začetnik ovog teorijskog koncepta je **Karl Marx (1818. – 1883.)**, njemački revolucionar, vođa međunarodnog proletarijata, najveći teoretičar socijalističke misli i pokreta, filozof, ekonomist, sociolog, praktični borac i osnivač Internacionale. (Grlić, 1983.)

Postoji više različitih kriterija koji analitički pristupaju Marksovom djelu. Najpoznatija je (po Althusseru) podjela na prve ili rane radove, tzv. mladohegelijansku fazu, u kojoj prevladava humanističko-dijalektički pristup, i drugu, tj. kasniju fazu,⁴⁶ tzv. strukturalno-deterministički period. Mnogi filozofski, sociološki, ekonomski i drugi pojmovi transformiraju se kod Marxa prelaskom iz jedne faze u drugu, tako npr. fenomen rada prvotno se vezuje uz pojam slobode, a potom uz pojam nužnosti.⁴⁷

Kod nas se na Fakultetu marksizam izučava u okviru šire kritičke teorije društva. U svijetu je poznata tzv. frankfurtska škola, sa brojnim svojim predstavnicima, od kojih svaki pojedini mislilac je i autentični vizionar; ne samo da svaki od njih ima svoje osobno tumačenje marksizma, kao društvene i političke opcije, već svaki od njih također donosi i osobni predložak budućeg utopijskog društva. To je ujedno razlog za moj nepojedinačni već opći pristup marksizmu i njegovoj nadogradnji – komunizmu, te socijalizmu kao preteči komunizma. Kao argumentacijski doprinos prikazu širine i raznolikosti ove homonimne palete navodim sljedeće citate (Katunarić, 1990.):

Max Horkheimer (1895. – 1973.): "Utopija je, po svemu sudeći, iluzorni pokušaj da se pobjegne od istine. Utopijska zamisao može biti samo izraz cinizma države i crkve. Utopija nije moguća na ovom svijetu."

Theodor W. Adorno (1903. – 1969.): "Totalitarizam, kao društveni sistem koji nastoji potpuno kontrolirati ljude i eliminirati sve sukobe osim onih koji mu idu u prilog, predstavlja negativnu utopiju. To je ideal vlasti, koji je neodrživ isto kao ideal društva potpune jednakosti, ljubavi i nesputanog razvoja. Realnost, dijalektički gledano, nije drugo do rezultat sudara ili proturječnosti tih dviju iluzija. Realnost uvijek drugačije izgleda od zamišljenog. Ona je od toga složenija, a u krajnjoj liniji sazidana na neuklonjivoj proturječnosti."

Jürgen Habermas (1929. -): "Habermasova viđenja i stavovi opisani su kao oni koji određuju hipotetske uvijete za idealnu komunikacijsku situaciju.⁴⁸ Osnovni problem u izgradnji takve teorije komunikacije vidi se već u početku, budući da se radi o utopijskoj viziji. U njoj nema tradicionalnih utopijskih slika zelenih brda, dolina i plavog neba niti sretnih lica. Habermasova vizija moderne kao trijumfa ljudskog jezika, u čijem središtu stoji uzor staroatenskog filozofskog dijaloga, svakako je logični nastavak moderne teorije društva. U vezi s teorijom komunikacijskog djelovanja opisuju se samo formalni uvjeti za novi dijalog. Sadržaj takvog razgovora još je nepoznat."

Erich Fromm (1900. – 1980.) uz već ranije spomenutu razdiobu slobode (na onu *od* i *za* – u djelu "Bjegstvo od slobode"), u djelu "Zdravo društvo", u duhu utopističke tradicije, buduće društvo Fromm izravno naziva "komunističkim komunitarnim socijalizmom". Frommov psihoanalitički pristup s tim u vezi donosi povrat na teme utopijskog socijalizma.⁴⁹

⁴⁶ gdje se 1845. god. smatra prekretnicom u Marxovom razmišljanju

⁴⁷ pa upravo obrnuto od slobode, tada je Marxu svaki rad oblik robovanja.

⁴⁸ za razliku od još druge, svrhovito-racionalne situacije.

⁴⁹ Podcrtava važnost vizualizacije stanja zdravlja i sreće, kako za bolesnog pojedinca tako i za bolesno društvo. A navodi i to da kritičko odbacivanje stvarnosti, koja sprečava takvo ispunjenje, mora početi od točne dijagnoze stanja pojedinca i društva. Ali bez nade, kritika nema terapijski već suprotan depresivni učinak. S tog stajališta Fromm ocjenjuje vrijednost velikih religija, prije svega kršćanstva i budizma i smatra da njihov humanistički sadržaj – poziv na bratstvo među ljudima, razum i duhovnost – znači ljudima više od banalnosti religijske prakse, čime pokazuje da ljudski optimizam ima biološki i psihološki karakter; pritom je agresija kod čovjeka povijesna, a ne prirodna kategorija.

Herbert Marcuse (1898. – 1979.): "Budući da se već u najrazvijenijim društvima javljaju tendencije oslobađanja, više nema razloga odvajati utopiju od realnosti.", ta je misao izrečena u interviewu povodom djela "Kraj utopije – Esej o oslobođenju".

U svom djelu Marcuse ističe da kraj utopije treba razumjeti u kontekstu postojanja dovoljne materijalne i intelektualne snage obrata, koji je nužan, ali i realan uvjet za preokret društva iz carstva nužnosti u carstvo slobode (Marcuse, 1972.)

Utopiju Marcuse razumije kao povijesni pojam u smislu da ona obuhvaća sve želje i napore da se promjeni društvena stvarnost, a ta stvarnost nikada nije imala niti priliku niti šansu da se ostvari. (Marcuse, 1972.) Herbert Marcuse vjeruje da se nalazimo u vremenu kada je obrat iz jedne situacije u potpuno novu i drugačiju moguć, pa shodno tome dolazi do kraja utopije. Tu povijesnu i revolucionarnu snagu da carstvo slobode pronađe ili se za njega izборi unutar carstva nužnosti ovaj autor vidi u studentskoj populaciji prije nego u radništvu, a svi oni mogu biti djelotvorni za ostvarenje nekog slobodnog društva. (Marcuse, 1972.)

Marcuse vjeruje da bi odustajanje od utopijskog napora i prepuštanje konformizmu čovječanstvu donijelo prividno olakšanje, a zapravo ga odvelo u ponor.

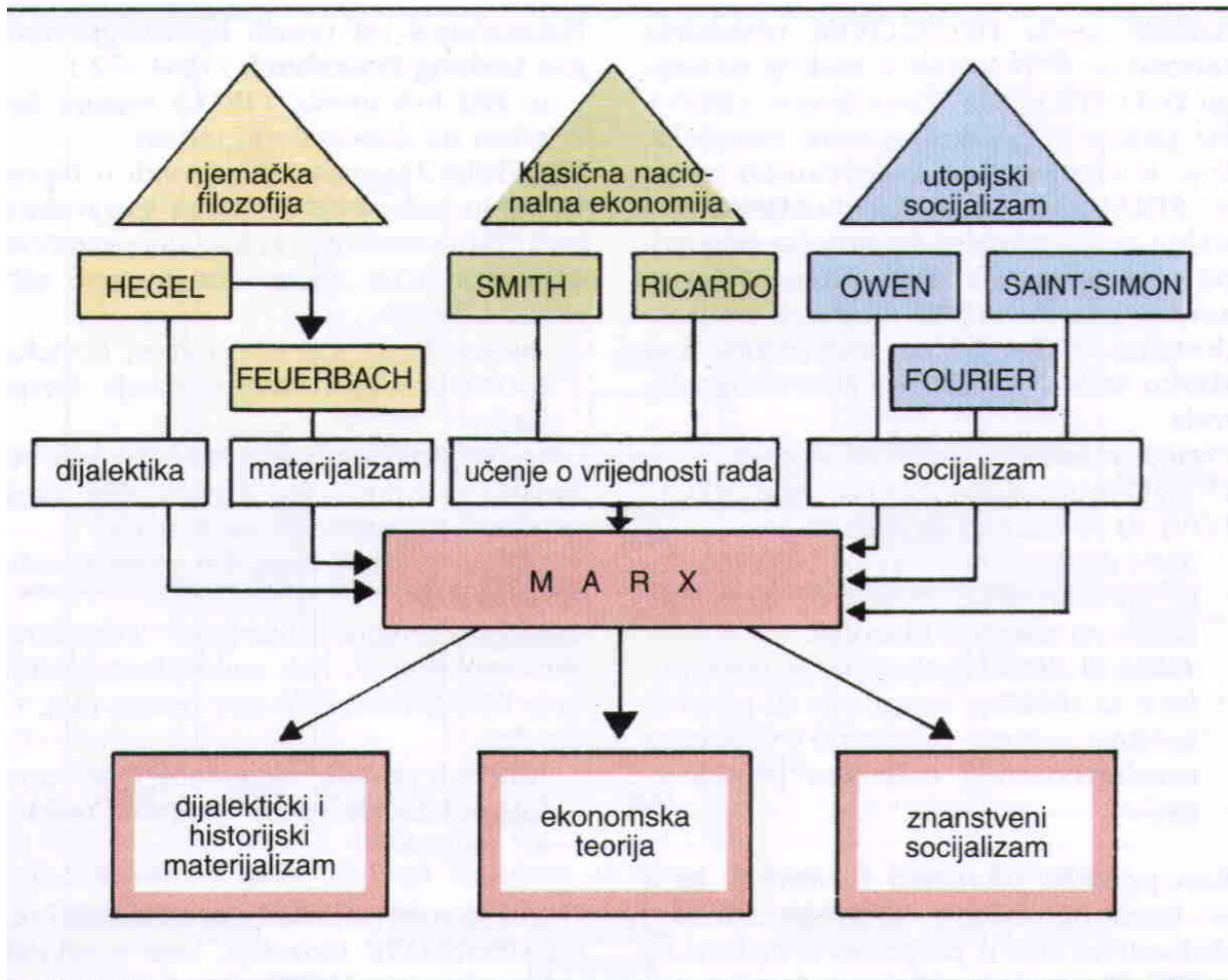
Zanimljivost je da gotovo svi pripadnici Frankfurtske škole iskazuju kako bi neki zamišljeni predvodnik novog društva koje dolazi imao biti umjetnička duša (pri čemu je "umjetnička duša" shvaćena kao karakteristika osobe koja je duhom ispred svoga vremena, tj. može zamisliti utopiju).

Kako istaknuti pojedinci tako i velike grupacije ljudi, gotovo čitavi narodi, slijedili su u nekom vremenu neki oblik marksističke misli, pa i kroz marksizam razvijenu socijalističko-komunističku ideju. Tako je znameniti filozof **Ernst Bloch** na ovim zasadama čitav svoj život posvetio razradi i pojašnjenju upravo ideje utopijskog. A država Izrael, odmah po svom osnutku 1948. god., uz ostale stilove života formira i tzv. kibuce, tj. društvene zajednice u kojima se živi i radi u specifičnom koherentnom obliku zajedništva. Praktičan pokušaj zaživljavanja komunizma⁵⁰ ostvaruje se u Rusiji, kroz **V. J. Lenjina** i boljševičku SKP.

Lenjin je izložio svoje viđenje izvora marksizma i njegove elemente (prikaz br. 15, po Wiedmann 2001)

---

⁵⁰ kroz I, II i III Internacionalu (Kominternu) i nakon Oktobarske revolucije 1917. god. te padom Carske Rusije i Carske Njemačke

Izvori i elementi marksizma (prema Lenjinu, 1913.)

Prikaz br. 15

Boljševički model podrazumijeva etatistički tj. centralno-planski mehanizam u privredi, bez slobodne tržišne utakmice i bez političkog organiziranja građana izvan svevladajuće SKP (b) i poznat je pod nazivom staljinistički.⁵¹ Taj model traje od 1923. god. do 1953. god, dok je Staljin bio živ, a nametnut je mnogim komunističkim partijama - članicama Komunističke Internacionalne te, poslije II. svjetskog rata, i zemljama tzv. istočne Europe (Sovjetski blok).⁵² I Jugoslavija je bila u tom bloku do 1948. god., kada J. Broz Tito i KPJ raskidaju sa Staljinom. Tada se KPJ pretvara u SKJ, a Jugoslavija kreće putem originalnog (po Kardelju) modela socijalističkog samoupravljanja. Za razliku od staljinističkog državno-planskog tj. etatističkog vlasničkog modela socijalizma,⁵³ samoupravni model uvodi nove kategorije, kao što su društveno umjesto državnog vlasništva i odlučivanje radništva i službenika o položaju poduzeća i raspodjeli dohotka i plaća; time se uvode prvi put u praksi socijalizma elementi slobodnog tržišta i tržišne utakmice i konkretni oblici industrijske demokracije.⁵⁴ Pad Berlinskog zida

⁵¹ premda ga je u osnovi inaugurirao Lenjin. Ali, Lenjin umire rano; Staljin radikalizira model, u uvjetima intervencije zapadnih sila protiv Sovjetske Rusije.

⁵² Mađarska, Čehoslovačka, Poljska i dr.

⁵³ država je vlasnik svega, a partija sve odlučuje.

⁵⁴ Kardelj – Titov model ide samo djelomično prema punoj demokraciji, uvodi ekonomsku a zanemaruje političku pluralističku demokraciju, kakva postoji u zapadnim zemljama.

(1989. god.) smatra se ujedno i padom ove utopijske ideje. U velikom broju zemalja, pa i u Hrvatskoj, ovu opciju zamjenjuje višestranačje, tj. pluralistička demokracija. U nekim zemljama, poput velike Kine nakon Mao Ze Donga, Castrove Kube ili Gadafijeve Libije, uz izvjesne transformacije socijalističko-komunistička ideologija egzistira i nadalje.

Claude Lefort u svojoj knjizi "Prijepor o komunizmu" raspravlja na temelju teze o povezanosti komunističkog (birokratsko - totalitarnog) režima sa utopijom iznesene u knjigama Francisoa Fureta "Prošlost jedne iluzije" i Martina Malije " Sovjetska tragedija". Za Leforta je neosporno da treba iznaći objašnjenje kako je moguća realizacija sasvim nehumanog oblika vladanja u modernom dobu. Autor traži odgovor u okviru normativne discipline političke filozofije koja se bavi pitanjima najboljih poredaka, što je to u ljudima što ih navodi da prihvaćaju vlast i moć nad sobom? (Lefort, 2000.) F Furet smatra da se razrješenje ove enigme može tražiti u okviru fenomena iluzije, dok je za M. Malija odgovor u ljudskom prepuštanju utopijskoj slici budućeg društva. Claude Lefort uz ove doprinose rješavanju ove problematike ističe kako pravi razlozi mogućnosti totalitarizma u modernom svijetu počivaju na strukturi i tehnologiji vlasti koji postaju cilj po sebi, a unutar kojeg se realizira specifični oblik vlasti i moći. (Lefort, 2000.)

Suvremena je činjenica da današnje industrijske demokracije, članice Evropske Unije, (sve osim Republike Irske, Španjolske, Danske i Italije) imaju socijaldemokratske modele vlasti tzv. trećeg puta (Blair, 2000.).⁵⁵ I u našoj državi, Republici Hrvatskoj, sada je na vlasti⁵⁶ Socijaldemokratska Partija koja je članica Socijalističke Internacionale.⁵⁷

3.2.3. DEMOKRACIJA - UMIJEĆE POSREDOVANJA

Pojam demokracije definira se kao vladavina naroda (grč. demos – narod + krateo – vladam). Nije slučajno da naziv potječe od starih Grka - oni su prvi u povijesti realizirali vladavinu naroda, i to takvu, koju bismo danas nazvali neposrednom, tj. svi su sudjelovali u vlasti; to je do danas ostao ideal vezan uz pojam demokracije. Nikada se više u povijesti nije dogodilo da svi sudjeluju u vlasti, i mnogi teoretičari demokracije se vraćaju na ovu opciju kao svoj svijetli cilj. Pritom, "svi" kod starih Grka definirani su kao punoljetni muškarci, po rođenju i barem po jednom roditelju Grci – atenjani (i nitko više). U doba Perikla taj "svi" se dodatno sužuje na uvjet da su oba roditelja atenjani. Platon je bio izrazito ljut na demokratsko društveno-političko uređenje i bitno razočaran s njim, jer je upravo u tom dobu nastanka demokracije, sa svim njenim prednostima i važnostima, ta i takva demokracija ne samo dopustila već i proizvela smrt Sokrata - najvećeg atenskog (a moguće i svih vremena) mislioca; tako je Platonovo viđenje demokracije – da je to najbolje među najgorim oblicima društvenih uređenja. To najgore je upravo po činjenici što sve (lošeg) unutar svoje vladavine može proizvesti, a najbolje po tome što se, po Platonovom viđenju, na sreću, najlakše ruši.

Winston L. S. Churchill označio je demokraciju kao ne najbolji mogući (idealni) društveni poredak, ali kao najbolji koji je moguće imati. Veliki britanski premijer i ratni strateg mislio je pritom na posredni oblik demokracije, koji je zaživio u Velikoj Britaniji dva i pol tisućljeća nakon Platona i kojem je osnova određeni izborni sustav pojedinaca predstavnika naroda; uz njih razvija se i vještina zastupanja stavova pojedinih grupacija unutar društvene zajednice. Takvi demokratski predstavnički

⁵⁵ što znači suodlučivanje radnika i zaposlenika o svim, ne samo sindikalnim nego i razvojnim pitanjima tvrtki. To je nastavak samoupravljanja (francuski filozofi i socijalni teoretičari nazivaju ga "*autogestione*"). Sociolozi i politolozi na zapadu se slažu da je bez tog suodlučivanja nemoguć razvoj srednjeg sloja, koji je vodeća klasa potrošačkog društva. (Gorz, 1983.)

⁵⁶ u sklopu koalicije

⁵⁷ Primljena je u punopravno članstvo 10. studenog 1999. god., na 21. kongresu SI održanom u Parizu.; kongres je organiziran pod geslom " Za humanije društvo – za pravedniji svijet".

modeli danas su prisutni na svim kontinentima,⁵⁸ no postoji čitav niz različitih njihovih oblika, od američkog predsjedničkog sustava,⁵⁹ preko britanskog i njemačkog parlamentarnog – koji se međusobno bitno razlikuju,⁶⁰ pa sve do iračkog modela, u kojem je parlament savjetodavno tijelo predsjedniku, ili do demokracije Demokratske Republike Kongo.

Ono što demokraciju moguće povezuje s utopijskim je predodžba, da je kroz demokraciju moguće realizirati potpunu vladavinu naroda, s time što u neposrednoj demokraciji svaki pojedinac ima više ili manje, češće ili rjeđe, ali sigurno priliku zastupati narod, a u posrednoj demokraciji, kao faktičkoj i učestaloj pojavi, postoji proklamiranje da svatko u osnovi ima jednake šanse da zastupa narod,⁶¹ međutim tek neki, a sigurno ne svi imaju mogućnost i realizacije te šanse.

Za obje opcije demokratskog društvenog uređenja povijest je utopijskim pokazala onaj dio predodžbe po kojoj predstavnici naroda predstavljaju narod u cjelini.⁶²

3.2.4. GLOBALIZACIJA - UMREŽAVANJA KAO OKOV ILI KAO SLOBODA

Iako globalizaciju smatraju procesom najnovijeg, modernog i visoko-tehnološkog doba, sami njezini korijeni sežu u daleku prošlost, do makedonskog kralja, velikog vojskovođe i osvajača **Aleksandra Makedonskog**.⁶³ U četvrtom st. pr. n. e. prethodnu grčku ideju polisa (grada države) on je zamijenio težnjom za kozmopolisom – sveobuhvatnom državom, koju je svojim ratnim pohodima gotovo i ostvario, kao monolitnu, jedinstvenu državu, koja se prostirala od Makedonije do Indije; takvo prostranstvo, obuhvaćeno u jednoj državi, svijet do tada nije vidio. Na zajedničkom prostoru uvedena je i zajednička moneta; to je kasnije uradilo i Rimsko i Franačko carstvo npr., a od početka ove godine, po prvi puta nakon velikog Rimskog carstva, Europa ponovno ima zajedničku valutu, upravo uvedeni Euro, kao jedan od osnovnih pokazatelja nama suvremenog globalizacijskog trenda. U navedenom velikom vremenskom razmaku bilo je mnoštvo globalizacijskih ideja i pokušaja njihove provedbe, od Westfalskog mira iz 1648. g. pa sve do Marksovog slogana: "Proleterii svih zemalja ujedinite se" a iz kojeg je moguće iščitati zajednički globalizacijski podkontekst. Pa ipak, ne postoji još konačno određenje što je točno globalizacija, već samo segmentarna teorijska objašnjenja ovog fenomena i slikovite metafore koje ga opisuju, npr. iskaz da je globalizacija "umanjivanje svijeta"⁶⁴ ili da je globalizacija proces "umrežavanja svijeta."⁶⁵ Činjenica je da se u vezi procesa globalizacije suprotstavljaju dijametralno oprečni argumenti, koji ukazuju kako na prednosti, tako i na opasnosti koje mogu doći s njom. Time ovaj proces postaje izrazito kontroverzan. Ono što je nepobitno jest da se s globalizacijom postavlja nova slika svijeta. Iz mnoštva pojedinačnih novih djelovanja i odnosa stvara se jedno veliko, opće i novo djelovanje, koje dovodi do novog društva, a koje u suštini nosi nove odnose. Karakteristike tog novog društva znanost može već materijalno registrirati i obiluje dokazima kretanja u tom smjeru. Kada se razvija teorijski pristup globalizaciji, pojmovi koji se učestalo koriste su: jedinstvenost, uniformnost, smanjivanje distanci, mentalnih i prostornih, zatim, kroz Internet moguća povezanost svih sa svima u svakom trenutku, gdje potreba za posredovanjem i predstavničkim tipom odnosa među ljudima postaje nepotrebna. Novonastajuća globalizacija time asocira na

⁵⁸ tako se za ovu pojavu koristi pojam "eksplozija demokracija"

⁵⁹ gdje predsjednik sam bira svoj kabinet, a i u izmjeni sekretara za vrijeme svog mandata ima odlučujuću riječ, dok predsjednika samog biraju elektori – predstavnici stranaka iz pojedinih saveznih država

⁶⁰ tako je Velika Britanija kraljevina i ima premijera, dok je Njemačka republika sa kancelarom

⁶¹ tj. svatko od građana ima mogućnost birati i biti biran

⁶² dok oni to u svakom slučaju čine segmentarno, bez sumnje predstavljajući sebe osobno, a potom su još i mogući predstavnici neke ideje, klase, stranke ili druge interesne grupacije, no sigurno nisu predstavnici naroda u cjelini; inače izbori (koji se periodički provode u zavisnosti od modela demokracije) ne bi uopće bili potrebni

⁶³ zvanog i Aleksandar Veliki (356.-322.)

⁶⁴ u smislu smanjivanja distance među ljudima

⁶⁵ pri čemu se misli na mrežu svih mreža, tj. Internet, kao najsuvremeniji medij povezivanja ljudi

demokraciju nad svim demokracijama. U virtualnom prostoru Interneta smještene su praktički sve danas postojeće informacije, svo znanje, od vremenske prognoze diljem svijeta do podataka o ljudskom genomu.⁶⁶ Internet također omogućuje da se gotovo sve što čovjek poželi - i vidi, od toga da je moguće ući u unutrašnjost ljudskoga tijela, preko npr. stalnog panoramskog pogleda na pojedine gradove i krajolike,⁶⁷ pa sve do promatranja svemirskih prostranstava.⁶⁸

Ako bi čovjek uspio smjestiti na Internet baš sve što se može vidjeti i znati, te to, dakako, mogao po želji, u svakom trenutku i koristiti, to bi izravno asocijalo da bi on sam bio taj koji sve vidi i sve zna, tj. bi osobno imao temeljne atribute Boga, jer upravo za Boga se kaže da sve vidi i sve zna. Sljedeći ovakvo promišljane, poboljšavanjem Interneta i njegove iskoristivosti čovjek postaje sve sličniji ili gotovo isti slici čovjeka-Boga.

Temeljno je pitanje da li ovakvo shvaćena globalizacija čini čovjeka božanski slobodnim, što je jedan od najznačajnijih kriterija utopijske ideje, ili mu stavlja okove kakve još nije zabilježila povijest; jer samo ako mu se npr. dokine struja, a što nije niti nemoguće niti teško, on, kao o Internetu potpuno ovisno biće, postaje dodatno, tj. sasvim neslobodan i prazan, bez znanja u sebi, jer je svo znanje smjestio izvan sebe.

Globalizacija kao ideja, načelno i u svojoj suštini, nosi takve postavke koje predstavljaju vrijednost za čitavo čovječanstvo: bolje svima. Bolje, međutim, još ne znači najbolje – ako bi najbolje bio cilj globalizacije i ona bi se također, prije ili kasnije, iskazala kao utopija. Suvremene tehnologije i naročito trend njihovog razvoja, a posebno razina svijesti suvremenog čovjeka, ukazuju na realnost te mogućnosti. Slutnja da najbolje postoji, za svakoga i svugdje, inherentna je oduvijek, u sveprisutnom osjećaju da postoji potpuna sloboda, no čovjeku tek predstoji da iznađe model u kojem bi ona zaživjela.

---

⁶⁶ To što je razotkriven ljudski genom bivši američki predsjednik Bill Clinton komentirao je riječima: " Today, we are learning the language in which God created life." ("Danas učimo jezik kojim je Bog stvorio život.")

⁶⁷ New York, Moskva, Sidney... Aljaska, New Zeland...

⁶⁸ što nam omogućuju, primjerice, web stranice satelita Hubble, kao i mnoge druge

"Suviše je dobro znano kakve sve strahote mogu učiniti oni koji su naumili usrećiti ljude."

"Utopizam mora učiti iz svojih dosadašnjih pogrešaka – besmislenosti, nepravедnosti i ružnoće svojih ostvarenja."

Herbert Marcuse

4. ZNAČAJNE SLIČNOSTI I RAZLIKE KOD OPISANIH MODELA VLASTI

Budući da fenomene općenito, kao i njihov opseg možemo shvatiti samo ako u razmatranja uključimo i njihovu povijest, fenomen utopijskih oblika vlasti također sam razmatrao kroz izvjesni njegov povijesni prikaz. Pri tom nije mi namjera bila učiniti iscrpni popis svih faktičnih i relevantnih autora i pojava iz prošlosti, već iz nje zabilježiti glavninu istaknutih idealtipskih prezentanata. Takav moj izbor nužno je subjektivan, a sama rasprava nije povijesnog karaktera, nego je moj osnovni cilj osjetiti i prikazati slojevitost i višeznačnost utopijskih modela vlasti. Fenomen utopijskog kao ideja, čijoj realizaciji se teži, postaje tako kao jedan zajednički nazivnik za sve što sam opisao i što razmatram. Povijesni modeli, kao predlošci neke ideje ili čak i njihove realizacije, vrlo su različiti, pa ponekad jedni drugima i dijametralno oprečni: da bih to mogao sagledati te potom donositi što valjanije zaključke, ponajprije sam uveo promatranje sličnosti i razlika, a potom i izvjesne kriterije, koji su se praktički (na ovaj ili onaj način) ponavljali u svakoj opisanoj ideji ili modelu vlasti. Ovi kriteriji su moj osobni odabir – sami su mi se nametnuli za prezentaciju i najvećih sličnosti i najvećih razlika kod utopijskog koje razmatram. Dakako da sam ih mogao i drugačije koncipirati, proširiti ih npr., zamijeniti ih nekim drugima ili detaljnije elaborirati značaj svakog pojedinog. Ovaj odabir kriterija koji slijedi rezultat je mojih zapažanja, a ujedno i predložak za osvrt na njih. U toj funkciji odabrani kriteriji pokazali su mi se kao dostatni a i dostatno zanimljivi. Kriteriji koji mi omogućavaju uspješno sagledavanje značajnih sličnosti, a naročito razlika kod opisanih utopijskih modela vlasti su sljedeći: *smještaj utopije u prostoru, smještaj utopije u vremenu, broj osoba na vlasti, zanimanje osobe tj. osoba na vlasti, broj staleža, postojanje kategorije privatnog vlasništva i odnos među spolovima.*

Smještaj utopije u prostoru

Ovaj pokazatelj je uvijek prisutan kod neke utopijske ideje, a naročito kod pokušaja njene realizacije. Nekada je izrijeком označen, a rjeđe se daje tek naslutiti. To mjesto gdje bi se utopijski model vlasti imao (mogao) zbivati, pa i gdje se praktički pokušava realizirati, podijelio bih na tri osnovne skupine:

1. neko udaljeno mjesto na Zemlji
2. realno mjesto na Zemlji, mjesto gdje se i sada boravi
3. onostrano, tj. transcendentno, metafizičko i eshatološko mjesto.

Ponajprije ističe se utopija T. Morea, svojim prebivalištem smještena na otoku Utopiji. Taj otok, otvoreno je iskazano, ne postoji, ali njegovo (ne) postojanje asocira na Veliku Britaniju, te služi kao kritika postojećeg društva i predložak za ne samo bolje već za idealno. Sam smještaj ovog modela imao je očigledno više ciljeva, od kojih je pouzdano jedan cilj prikazati kako ovakav oblik društvenog uređenja još nigdje ne postoji (pa se nigdje ne može niti smjestiti), a drugi je siguran cilj prikazati i vjerojatnost i mogućnost takvog društvenog uređenja usprkos svemu, pa ga se negdje ima smjestiti, ali ipak ne na nekom definiranom i poznatom mjestu, nego na nekom geografski postojećem ali nedefiniranom i udaljenom mjestu. Uz druge još moguće ciljeve, jedan je vjerojatno bio i taj da opisi zbivanja na nekom dalekom, kao u maglu obučenom mjestu, ali koje postoji - doprinosi i naraciji i uvjerljivosti ideje o onome što se na tom dalekom mjestu zbiva. F. Bacon⁶⁹ svoju utopiju smješta na jedan otok na (od mjesta gdje sam živi) značajno udaljenom Ekvatoru. T. Campanella "Grad Sunca", kako je nazvao svoje utopijsko mjesto, smješta izrijeком na udaljeni otok.⁷⁰ I F. Bacon i T. Campanella za tako udaljena smještanja utopija, a kao ipak mogućih, mogli su imati približno slične razloge kao i Thomas More. Platon, međutim, uz vjerojatno iste razloge za gotovo isti postupak koristi tri različita modela utopije (Atlantida, Država i Zakoni),⁷¹ od kojih je prva smještena na svakako

⁶⁹ u svojoj nedovršenoj knjizi "New Atlantis" (po uzoru na nedovršeni Platonov dijalog "Kritija ili O Atlantidi")

⁷⁰ posjećen na zamišljenom putovanju.

⁷¹koji odgovaraju kronološkom razvoju njegove ideje.

udaljenu a moguće i nepostojeću Atlantidu,⁷² gdje se utopijsko-mitska država nalazi iza Herkulovih stupova⁷³ (Platon, 1987., 108e); druga i treća Platonova utopijska država – uz razlike, da u drugoj je za mjesto zbivanja određena Atena sama, a tek u pokušaju i Siracusa, dok u trećoj su to također i Atena i Siracusa, samo izmijenjenim, realnosti bližim pristupom – obje imaju tu osobitost da su namijenjene za konkretne geografske prostore (iako je htio stvoriti još i širi, tj. univerzalni model). Platon svojim promišljanjima o državnim oblicima vlasti spada i u prvu i u drugu spomenutu skupinu razdiobe prostornih određenja utopija, a i povezuje ih.

Kao primjere za smještanje utopijskog u realno i konkretno na Zemlji, može se bez sumnje imenovati Aristotel, koji, kao i Platon, stvara utopijski model za žive, postojeće ljude, potom I. P. Severitan koji sve utopijsko što opisuje stavlja u odnos sa realnim ljudima i situacijama; isto to čine i socijalisti – utopisti (Saint-Simon, Fourier, Owen⁷⁴ i Comte). U smislu geografske lokalizacije čini mi se da je najodređeniji Frane Petrić, koji svoj "Sretan Grad" smješta posve jasno i nedvojbeno u grad Cres na otoku Cresu. Također svi zagovornici i predstavnici anarhije, komunističke ideje i demokracije, jednakim žarom, a uvijek tipično za sebe, smještaju svoj preferirani oblik vladavine u vrlo konkretno i ovozemaljsko, redovito pokušavajući prijeći s misli i riječi na djela, tj. na posve određenim lokacijama svoje ideje otjelotvoriti i zaživjeti.

U izravnoj opreci sa drugom skupinom su autori i/ili nosioci ideja da je utopijsko moguće, ali tek nakon boravka na Zemlji, tj. je moguće tek u onostranom, vanzemaljskom. Takav koncept uglavnom nam dolazi od religijskih utopijskih sustava. Tako npr. Sv. Augustin, iako nije sasvim dosljedan,⁷⁵ opisuje Civitas Dei – onostrano kraljevstvo Božje.

Po kriteriju prostornog smještaja utopijsko je očigledno moglo biti i ovdje i ondje; i među živim ljudima i van njih, što niti jednu od tih utopija nije spriječilo da, kao ideja, nastane pa neko vrijeme i opstoji.

Smještaj utopije u vremenu

Po prirodi stvari moguće je, pa se to i iz dosadašnjeg prikaza vidi, da je utopijsko smjestivo u

1. prošlost
2. sadašnjost
3. budućnost

Iz toga proizlaze i moguće podkombinacije, npr. utopijsko koje se proteže kroz sva tri razdoblja, ili ono koje iz prošlosti završava sa sadašnjošću, ili npr. ono koje u sadašnjosti počinje i u budućnosti se nastavlja.

Najzastupljenije je, svakako, viđenje utopijskog u budućnosti, rjeđe u bližoj, znatno češće u daljnjoj budućnosti, a vrlo često u sasvim neodređenoj nekoj budućnosti, bilo da se izričito sadržajem odnosi na ono utopijsko što će (tek) biti, (tu npr. pripada Platon sa svojom "Državom" i "Zakonima", Aristotel, Sv. Augustin, Sv. Toma, I. P. Severitan, F. Petrić, socijalisti-utopisti, a naročito politički pokreti XX. st. - komunizam i anarhija) ili se iskazuje kao da već jest, ali to zbog narativnosti, a zapravo sa kontekstualnim mišljenjem da tek treba biti (T. More, T. Campanella, F. Bacon).

Komunistička misao ima i svog u pogledu vremenskog određenja zanimljivog iznimnog predstavnika, H. Marcusea, koji smatra da je oslobođenje čovjeka već nastupilo, čime se utopija počinje realizirati u sadašnjosti, tj. kojim činom započinje kraj utopije, kako on sam kaže.

Demokracija u smislu vremenskog određenja je složena pojava. Nesumnjivo spada u "ovdje i sada" tj. u sadašnjost, tako je bilo i kod starih Grka, kada se pojavila prva ideja o (neposrednoj) vladavini naroda, a tako i danas, kada se, nakon mnogih stoljeća bez demokracije, ona vratila čovjeku u svom novom, posrednom ruhu.

Posebnu skupinu onih koji su razmatrali utopiju u prošlosti čine ponajprije Hesiod, kao prvi zabilježeni čovjekov povjesničar - sa svojim predloškom u pradavnoj prošlosti postojanja Zlatnog

⁷² kako nama danas, tako i tada Platonu.

⁷³ a velika je kao Libija i Azija zajedno (Platon, 1987., 108e)

⁷⁴ koji je zamislio komunističke "otoke"; oni bi se trebali širiti i međusobno spajati.

⁷⁵ jer je onozemaljsko namjeravao spojiti i sa ovozemaljskim

doba i Zlatne rase, pa Sokrat, koji je neizravno, ali nepobitno ustvrdio da je idealni čovjek (zajedno sa njegovim društvom) postojao nekada ranije, nedefinirano i nejasno kada, ali sigurno u davnoj prošlosti, jer sva znanja koja čovjek može dokučiti i steći, su (tek i) zapravo jedino sjećanja: za Sokrata, život u sadašnjosti je samo odraz manje ili više blokiranog sjećanja na čovjekovo (sve)znanje, njegov potencijal i njegovu moć. Na Sokrata se izravno nadovezuje Platon sa svojom Atlantidom, a također i sa svojom pra-Atenom, koje su obje moguća fikcija, a svakako do Platona (pa ni do danas) nepostignuti uzor. Svi su oni, prikazujući neko prošlo, sretno stanje u kojem je čovjek živio, promišljali i tražili načine kako ljude i zajednicu vratiti u to doba. Zato je vjerojatno Hesiod i jadikovao nad svojom sudbinom, žaleći za vremenima koje je prošlo, ali istovremeno nadajući se da je ipak moguće vratiti iskustvo dobrog života, međuljudske odnose koji su bili vrsni i čovjeka na kojeg se može ponositi, jer "povijest se ponavlja", a i učiteljica je života,⁷⁶ zato se iz povijesti o svemu što je sada i o svemu što će biti i može učiti.

Bez obzira na to kada je kod utopijskih mislioca zamišljen nastanak utopijskog društva, gotovo svima njima je zajednički stav da kada jednom nastupi, utopijsko doba bi trebalo trajati vječno.

Iako je (ako je i bilo) Zlatno doba davno prošlo, a Atlantida je (ako je i bila) davno potonula, u roku od jednog dana i jedne noći, vjera i nada da ćemo opet živjeti potpuno sretno u utopijskoj ideji još živi.

Broj osoba na vlasti

I po ovom kriteriju utopijske predodžbe vlasti bitno se razlikuju. Kriterij broja osoba na vlasti pomaže nam pri analizi i samog državnog ustroja utopijskog društva, a može se podijeliti u slijedeće osnovne skupine:

1. na vlasti je jedna osoba
2. na vlasti su dvije ili više osoba
3. na vlasti su svi podjednako

Idealno društvo u kojem bi vladala jedna osoba zamislili su i Platon i Aristotel, iako su istovremeno bili svjesni da se vladavina jednog lako može pretvoriti u tiraniju tog istog. Zato je (i za njih i za druge mislioce) bitno kakve karakteristike ličnosti posjeduje osoba koja obnaša vladarsku dužnost. Gotovo cijelu svoju knjigu "Monoregija" napisao je I. P. Severitan, u težnji barem približno opisati kakve su to osobine koje krasi monarha (bez obzira da li takvog vladara nazivamo, kraljem, carem, plemićem ili nekako drugačije).

T. More, kao i T. Campanella (iako oni svoje vladare drugačije nazivaju i pridaju im drugačije osobine, tj. iako su slični, zbog pripadnosti istoj skupini, i unutar nje se vladari bitno razlikuju) pretpostavljaju jednog vladara, koji se konzultira sa svojom "državnom upravom", a Sv. Toma i Sv. Augustin, pozivajući se na Bibliju, govore o kraljevstvu Božjem. I Platonov vladar, ako je mudar, nadređen je ljudskim zakonima (jer bi takav kralj morao poznavati, između ostalog, vječne zakone) te poprima božanske osobine. A. Comte govori pak o vladaru u liku sociologa-svećenika.

Nekoliko vladara u zajednici - bilo kao aristokracija ili kao oligarhija, a koji predstavljaju najbolji oblik društvenog uređenja - najčešće su u utopijama zastupljeni kroz biranje vladajuće elite iz neke specifične klase; tako u Vedskom modelu, a i kod F. Petrića, vladari bi trebali doći iz klase svećenika, kod Saint-Simona - iz klase proizvođača, a kod Fouriera - iz posebnog državnog tijela tzv. areopaga.

Iako otvorena i potpuna forma komunizma započinje tamo gdje država prestaje postojati i svi ljudi postaju jednaki, iz čega slijedi da ne postoji onaj koji nad drugim vlada tj. svi vladaju podjednako, put do ostvarenja komunizma omogućuje proleterskoj klasi da stupi na vlast (to je tzv. diktatura proletarijata, koja se pojavljuje u socijalističkom društvu).

Kako komunizam povezuje drugu i treću skupinu osoba na vlasti, na njega se nadovezuje model demokracije, koja sasvim otvoreno i nedvosmisleno zastupa ideju vladavine naroda u cjelini.

Za pretpostaviti je da je i kod Hesioda, u Zlatnom dobu, gdje je postojao "Zlatni čovjek", opće blagostanje vrijedilo za sve pripadnike ljudskog roda.

⁷⁶ lat. poslovice: "Historia est magistra vitae."

Anarhija, međutim zastupa stajalište da bi čovjek trebao živjeti u stanju bez ikakve vlasti i bez državnog ustroja. Kako su po posljedicama i krajnjim konzekvencama "čisti" utopijski komunizam i anarhizam gotovo sasvim jednaki svrstao sam anarhiju u treću opisanu skupinu. I unutar svih opisanih skupina, a dakako i između njih, svaki pojedini predložak se od svih drugih razlikuje.

Zanimanje osobe tj. osoba na vlasti

Zanimanje osobe ili više njih na vlasti nije moguće strogo svrstati u neku određenu klasifikaciju, a u dosad opisanim utopijskim modelima vlasti zanimanje vladara često nije izravno izrečeno, pa bi se moglo shvatiti i tako da je njihovo osnovno i jedino zanimanje biti vladar. Ona zanimanja koja jesu navedena mogu se razmatrati jer u tom svijetlu dodatno razjašnjavaju ovu problematiku.

Struka vladara ponajprije ovisi o staležu iz kojeg on potječe. Tako u Vedama i kod Petrića vladar bi trebao biti svećenik, a kod Saint-Simona on je proizvođač; u socijalizmu to je radnik. Kod Sv. Augustina i Sv. Tome, temeljem Biblije vladar je Bog sam, a kod A. Comtea na mjestu vladara trebao bi se naći sociolog-svećenik, Papa nove Pozitivističke Crkve. F. Baconu vladar je znanstvenik.

Za Platona pak, vladar bi morao biti filozof. Često se čuje mišljenje kako Platonova knjiga "Država", opisujući filozofa u biti opisuje samog autora; dodatni argument toj tezi dao je i Platon sam, svojim pokušajima da ostvari svoju ideju u praksi u Siracusi, kada mu to već nije pošlo za rukom u Ateni. Današnjim jezikom možda bismo mogli kazati da je "Država" Platonova politička promocija, tj. predizborna kampanja za vladara-filozofa.

Broj staleža

Broj odjeljivih staleža u društvu varira od utopije do utopije; od ideja da ih postoji nekoliko do ideja da ih uopće ne bi trebalo biti.

Tako npr. Vede predlažu četiri staleža, koja se razlikuju prema prirodnim sposobnostima njenih pripadnika, pa je prijelaz iz jedan u drugu neprirodan, a koristi se usporedba sa ljudskim tijelom (prikaz br.2, str. 10 ovog rada). Poznata je Platonova usporedba države i ljudske duše (prikaz br.3, str.12 ovoga rada). Aristotel i Petrić (pod Aristotelovim utjecajem) predlažu razdiobu utopijskih društava na šest staleža (prikazi br. 7 i br.14, str. 17 i str. 26 ovoga rada).

Za razliku od navedenih shvaćanja, komunistička doktrina proklamira kao ideal stav o besklasnom društvu, ali ipak je postojeća klasa proletarijata suprotna kapitalistima i buržujima, a koje se, uz sve napore realne politike komunističkih i socijalističkih država XX. st. (kao npr. oduzimanje privatnog vlasništva i njegovo pretvaranje u društveno) nije uspjelo sasvim dokinuti (konačno, prihvaćeno je da i među njima postoji tzv. poštena inteligencija). Tako se umjesto besklasnog društva pokušalo kreirati jednoklasno društvo.

Za anarhiju i njene teorijske predstavnike svaka klasna razdioba je potpuno neprihvatljiva iako Fourier nudi specifičnu hijerarhiju obavljanja društvenih poslova.

U Božjoj državi, kako ju je zamislio Sv. Augustin, bilo kakva društvena klasa je bespredmetna, jer je klasnost kao svjetovni termin, jedino primjenjiv na svjetovnu vlast. Kriterij da se postigne onosvjetovna država isključivo je vjerske prirode tako da u Božju državu mogu ući samo oni koji su vjerni Svetom pismu; kako oni koji to nisu nemaju niti prilike tamo stići, Božja država je potpuno besklasna država.

Postojanje kategorije privatnog vlasništva

Pitanje postojanja privatnog vlasništva općenito, a i u predodžbama utopijskih modela vlasti, predmet je rasprave mnogih raznorodnih znanstvenih disciplina. To je prvenstveno ekonomsko pitanje, a duboko zadire i u područje političkog, sociološkog, pravnog te posebice filozofskog promišljanja. Moći posjedovati bilo što - od kuće ili zemlje, tvornice, robova ili partnera, pa u konačnici do svoje vlastite slobode (duše ili tijela ili oboje) - otkriva nam cijeli jedan pogled na svijet. Isto tako, pretpostavka da je sve zajedničko (ili bi trebalo biti) često uvodi razdor među ljude. U svakodnevnom životu, dakle u potpuno neutopijskoj situaciji, česta su mimoilaženja upravo na ovom pitanju. Današnji svijet u kojem vlada tržišna ekonomija, počiva i temelji se na mogućnosti i pravu pojedinca da posjeduje neko vlasništvo. Pa ipak, gotovo uvijek ispočetka, vraćamo se na misli J. J. Rousseaua koji

kaže: "Prvi koji se, ograđujući neko zemljište, usudio reći: *Ovo je moje*, i naišao na dovoljno glupe ljude da u to povjeruju, bio je istinski osnivač civiliziranog društva." (Rousseau, 1978., str. 51) Platon u svojoj "Državi" navodi: "Među prijateljima sve je zajedničko." (Platon, 1997., 424b, str.158), a poznate su i Indijanske misli poput one: "Ja sam samo gost na Zemlji, koju sam dobio na čuvanje od svojih predaka, da bih ju mogao predati svojim potomcima." Isus kaže: "Ostavite sve i slijedite me !" (Biblija, 1968., Matej 4:19-22) Ovakve stavove većina utopija podržava i zalaže se za njih, ali ne sve. Saint-Simon, primjerice, (iako socijalist-utopist), ne smatra nužnim dokidanje privatnog vlasništva bez obzira što je jedna od glavnih karakteristika socijalističkog uređenja bila nacionalizacija privatnog vlasništva tj. njegovo prisilno pretvaranje u društveno. Možda među prijateljima jest sve zajedničko, no ne bi se svi složili da i žene budu zajedničke, kako su to u svojim utopijama predlagali i Platon i Campanella; iako je osnovna postulacija suštinski humana, realizacija ideje društva bez vlasništva je uvijek donosila mnoge probleme.

Odnos među spolovima

Kada se govori o odnosu među spolovima, najčešće se nažalost misli na odnos prema ženama, jer su one gotovo kroz čitavu povijest bile zapostavljene, što je i zajednička crta većini utopijskih ostvarenja, sve do početka XIX. st. Prekid s takvom tradicijom omalovažavanja žena vjerojatno se može tražiti, kako u feminističkom pokretu tako i u sve većoj i široj obrazovanosti populacije, te shvaćanju posljedica te neravnopravnosti za zajednicu u cjelini (od nedostatka radne snage, pa sve do ugrožavanja obitelji kao osnovne jedinice društva).

Postoje utopijske koncepcije društva i utopijske koncepcije modela vlasti u kojima je razložen i opisan matrijarhat kao oblik vladavine, pa ipak, kod klasičnih utopijskih predstavnika koji su ovdje predstavljeni i opisani to nije slučaj. Dapače, iako se ove utopije razlikuju po intenzitetu neprijateljskog stava prema ženama, to im je ujedno i zajednička karakteristika.

Tako Platon smatra da žene mogu čak i uspješno obavljati poslove korisne za zajednicu, ali im za isti uspjeh kao muškarcu treba znatno više vremena i vježbe.

Sv. Toma obrazlaže: "Žena je korov koji brzo raste, ona je nesavršeni čovjek, homo imperfectus, čije tijelo samo zato dolazi brže do potpunog razvitka što je manje vrijednosti i što se priroda njime manje zanima." (Campanella, 1964. str.106).

Campanella se pita treba li žene ubrojiti u životinje bez duše (Campanella, 1964. str. 105). No, usprkos tome, Campanella bi ženama dao pravo i dužnost da čuvaju grad danju (ne po noći, kada to čine muškarci, jer su za to žene, po njemu, previše plašljive).

Polazna osnova I. P. Severitana je ta da postoje sljedeće razlike između muškaraca i žena: "One imaju različite uloge, ali se međusobna nadopunjuju. Muž boravi izvan kuće u društvu, a žena čuva kuću. Ljubav pomaže da ljudski rod ne bi izumro. Žena je podložna muškarcu, a oboje su podložni prirodnom redu. Muškarci kod žene ne smije gledati samo na duševne već i tjelesne osobine. Ako je tijelo veće i ljepše i potomstvo će biti veće i ljepše. Žena mora biti vrijedna i izbjegavati dokolicu, ona ne smije biti škrti ni naivna. Muškarci su razumniji od žena koje imaju toliko razbora koliko dječaci i mladići. No, treba prihvatiti njihove ćudi. Za razliku od muškaraca, one su stidljive, nisu toliko željne pohvale, sklone su ljubavi. Ali u duševnim dobrima zaostaju za muškarcima. Plašljive su, ali se ne boje; vrlo su pobožne, jer imaju meko srce i ne mogu podnijeti ništa teško. Ipak se pored jako pobožnih mogu naći i neke vrlo okrutne da se takvi muškarci jedva mogu naći; neumjerene su, podložne strastima i odveć brbljave; ne znaju se svladati pa su svadljivije od muškaraca." (Polikarp, 1998.)

C. Fourier smatra, kako je već rečeno, da postoje tri spola u ljudskom društvu, viši muški, niži ženski i miješani spol djece.

August Comte za žene predviđa važnu društvenu ulogu. Po njemu, žene bi trebale rukovoditi porodičnim moralom, a takav moralni utjecaj žena morao bi provoditi pozitivističko pravilo o neraskidivom monogamnom braku. (Barnes, 1982., str. 130)

Ovdje opisani i raznoliki kriteriji svi su redom pokazali sličnosti utopijskih modela u tri razine: jedna je ta da su svi oni htjeli pokazati ili ostvariti, po njima, najbolje društveno uređenje, druga je ta da im

se misaoni ili praktični modeli, ponekad, više ili manje preklapaju, a treća je ta da su svi opisani modeli redom od nekoga prozvani utopijom.

Razlike, međutim, su znatno brojnije, praktički neprebrojive, prvenstveno po tome što pojedine utopijske opcije u svojim idejnim koncepcijama ili modelima provedbe nemaju sa nekim drugim utopijskim opcijama gotovo nikakvih dodirnih točaka, pa su često međusobno i dijametralno oprečni, što su razmatrani kriteriji također neupitno pokazali.

Može se zaključivati da je težnja za najboljim mogućim oblikom života opća i univerzalna, a posve neovisno o kulturnom okružju, vremenu zbivanja, podneblju ili bilo kojem drugom parametru, a koji upravo zbog svih tih mogućih razlika daju i najrazličitije oblike promišljanja i djelovanja. Oni svi jednako, u nekom trenutku, smatrani su utopijom. Moguću ključnu ulogu u tome ima, ne fakticitet da je nešto utopija po sebi, niti usuglašenost da je idealno kao najbolje moguće - moguće samo u ideji, već različitosti u prosudbi, koje su vezane za važeći svjetonazor. Tako npr. Platon, Aristotel pa i Thomas More, govoreći o svom najboljem ne isključuju robovlasnički poredak, a kod Frane Petrića npr. postoji u sretnom gradu stroga podjela na one građane koji uživaju sva prava i one koji u tome nikako ne participiraju. Sigurna je činjenica da robovima nikakav poredak nije dovoljno dobar, a kamoli najbolji, tako dugo dok su robovi; što se također odnosi na podređene, trajno iskorištavane staleže iz "Sretnog grada". U ovim se pristupima *najbolje* ne proteže na sve članove društva. I ranije i kasnije, pojavljuju se različiti modeli vlasti u kojima neki (staleži, klase...) posjeduju sva prava (ljudska, politička, vjerska i druga) i sve što iz toga proizlazi, dok ih neke druge skupine nemaju Tako bi zasebni komparativni pristup mogao razmatrati kao svoj predmet istraživanja upravo one utopijske sustave vlasti koji, iz ovog ili onog razloga, iz općeg dobra podrazumijevaju izopćivanje neke društvene grupacije ili više njih (žene, djecu, starce, invalide, strance i sl.). Od starina na ovamo moguće je primijetiti da se, zapravo, broj izopćenih grupacija i pojedinaca smanjuje, tj. se širi populacija na koje se utopijske ideje odnose. Vrhunac utopijske ideje bio bi danas takav utopijski model koji bi se odnosio na sve ljude i na sve živo uopće. Prototip toga već postoji npr. u kršćanskom idealu, gdje uz sve ljude, kao djevičanske anđele, i tigar i janje, inače prirodni neprijatelji - kao lovac i lovina - žive u prijateljstvu i miru.

Prikaz br. 16

Edward Hicks - Peaceable Kingdom /Miroljubivo kraljevstvo (1832. – 1834.)

Navedeno se odnosi na prvi plan slike; u pozadini stoji zanimljiv prikaz grupe ljudi u njihovim svakodnevnim aktivnostima i ulogama koje imaju u stvarnom, uobičajenom životu (dvorske dame i kavaliri...). Ova slika rječito govori sociološkim jezikom; odvaja dva svijeta, postojeći i idealni, pri čemu je postojeći svijet u drugom planu i praktički je nejasan (s nevidljivim licima) i mali, dok je idealan svijet prikazan jasno, čisto i obuhvaća glavninu prostora slike. Sociološka poruka slike sažeta je u podvojenosti atmosfere na njoj, a kroz koju se nedvojbeno može prepoznati razdioba Ferdinanda Tönniesa na društvo i zajednicu.

Osim suprotstavljenih modela vlasti mogu se naći i praktički isti, no sa suprotnim značenjima. Tako npr. Vede dijele optimalno čovjekovo društvo na četiri dijela sa, po uzoru na dijelove ljudskog tijela, različitim prirodnim karakteristikama. Aldous Huxley svoje bazične skupine unutar ljudskog društva vidi kao umjetne tvorevine, tj. više različitih, umjetnih, razina inteligencije (Alfe, Bete, Game, Delte, i Epsilone), unutar kojih su pripadnici svojim statusom sasvim zadovoljni i nemaju potrebe (kao niti kod Veda) fluktuirati iz skupine u skupinu. Oba ova modela prikazuju, u sociološkom smislu, potpuni funkcionalizam, uz razliku što su Vede označene kao utopijski model, a Huxleyevo viđenje kao distopijsko, što je bila želja i samog Huxleya. Slično se prema svom djelu "1984." odnosi George Orwell, a i George Walles prema (svim) svojim mnogobrojnim SF djelima.⁷⁷

Od teze da su svi ljudi jednaki, jer su svi pred vladarom ništa (ma tko da je taj vladar), do teze da kad vladaju svi, zapravo ne vlada nitko (osim ako vladaju neki, a odgovornost dijele na sve), postoji zajednička misao da se čitavu ljudsku zajednicu može shvatiti kao totalitet; takve ideje su također označavane kao utopijske.

Iako su u povijesti bile suprotstavljene i međusobno osporavane, neke su se po izvjesnim kriterijima, utopijske opcije pokazale puno sličnije nego li različite, kao npr. komunizam i anarhija, anarhija i kršćanstvo ili kršćanstvo i komunizam. Kod potonjeg, npr. gotovo istovjetna je težnja za dokidanjem eksploatacije čovjeka po čovjeku i težnja jednakosti među ljudima,⁷⁸ ili vizija odumiranja države (po Marxu)⁷⁹, tj. uspostavljanje društvenog poretka bez svakog poglavarstva, vlasti i sile. (Biblija, 1968. Korinćanima 15: 20-29)

Kao što bismo mogli reći da postoje dva segmenta marksističke misli, tj. prva koju sačinjava kritika postojećeg društva i druga, koja nudi obrazac za novo, tako i na anarhiju postoje dva moguća pogleda, tj. prvotni, koji ju određuje kao kaotičnu, u smislu potpunog nereda, i noviji, u skladu sa suvremenim dostignućima fizike. I stariji, a pogotovo noviji fizikalni modeli prepoznati su kao predlošci za razumijevanje ponašanja u humanoj populaciji, a koje se kreće u skladu s nelinearnim jednadžbama tj. u kaotičnom gibanju. Suvremeno fizikalno otkriće determinističkog kaosa pokazalo je da kaotičnost nimalo nije nered, već je sekvencijalno, tj. fraktalno, posve predvidiv i određen sustav, a entropija, kao fizikalna mjera za nered, kada je 100 % - prelazi u red. Sljedeći ovaj tok razmišljanja, potpuna anarhija mogla bi se shvatiti kao savršen red. Uostalom karakteristika je svih utopista da su se bavili ljudskom prirodom i da su, svaki za sebe, smatrali kako upravo njihovi modeli društvenog uređenja prate ljudsku psihologiju, tj. su ti modeli bili izravni odraz njihovog pojedinačnog poimanja psiholoških karakteristika čovjeka. U doba renesanse ovo je usmjerenje bilo još više potaknuto znanstvenim poletom i otkrićem Novog svijeta, a to je upravo povijesno razdoblje u kojem je nastala većina tzv. utopijskih predložaka. Svi su oni kasnije pretrpjeli svoju kritiku. Karl Popper u svojoj knjizi "Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji" tumači Platonovu državu kao totalitarni teorijski koncept robovlasničkog

⁷⁷ od kojih je najpoznatiji i filmovani roman "Vremenski stroj" (Time machine); napisao je također i djelo "Moderna utopija" u kojoj opisuje jednu svjetsku državu s jednom, jedinstvenom vladom. Za to se on zaista u životu zalagao, i u tom smislu pripadao bi utopistima.

⁷⁸ Biblijske, Isusove su riječi da smo svi mi braća i da Bog voli svu svoju djecu jednako, a bratstvo, jednakost i sloboda komunistička je максима, proistekla još iz Francuske revolucije.

⁷⁹ Jer, kako bi se složila kritička škola marksizma, država je vladavina iznad osobe, kao instrument ugnjetavanja u rukama privilegiranih; Duce, talijanski vođa fašističkog pokreta, Benito (u prijevodu Dobrica) Mussolini, definirao je državu kao apsolut, za koji su pojedinci samo relativni aspekti.

poretka tipka Spartanske države, a Platon je čak proglašen i konceptualnim začetnikom nacizma, što je u izravnoj opreci sa Augustinovim "pokršćavanjem" Platona i utopijskom pretvorba njegovog kralja-filozofa (u predlošku kralja sa žezlom i tronom) u Boga i njegovo Kraljevstvo. Friedrich Nietzsche (1844. – 1900.), kojeg su također povezali sa nacizmom (što je povijesno i po smislu potpuno neutemeljeno) pobunio se protiv starogrčke koncepcije morala (Sokratova etika) i kršćanskog asketskog stila života, želeći uputiti ljude na potrebu za novim čovjekom koji bi se, po svojim karakteristikama nadčovjeka također mogao supsumirati pod utopijsko.⁸⁰ Već je spomenuto da utopijsku ideju mogu zamisliti i ostvariti samo umjetničke duše, i to bez obzira koje su struke, spola, dobi, podneblja u kojem žive ili drugih osobina. Ova ideja dolazi stoga što upravo osoba umjetničke vokacije ima natprosječnu mogućnost imaginacije, a ponekad i slobodu da ju izrazi, putem umjetničkog djela. Iz toga proizlazi da je svakome tko lakše zamišlja, a to je prvenstveno umjetnik, lakše i ostvariti zamišljeno, pa makar predmet zamišljanja bio i utopija. Ako je točno da i najmanje i najveće čovjekovo djelo započinje nužno u mislima, onda razumijemo i Sigmunda Freuda, koji je za potrebe postuliranja svoje psihoanalize ustvrdio i to da kreativnost svijeta počiva na umjetnicima, a razumijemo i misao Benedicta Andersona koji je kroz fenomen zamišljanja, objasnio naciju kao zamišljenu zajednicu, dodavši pritom da promjenom zamišljanja se sve mijenja, a ta promjena je laka i svojstvena čovjeku (premda se često čini drugačije). Tako su primjerice pojedini filozofi, kao osobe izuzetnog zamišljanja, iznimno značajni, i za začetak i za razvoj sociološke misli, pogotovo tada kad su se stvarale predodžbe novog, boljeg socijalnog svijeta, a koji počiva i na razvoju sociološke znanosti same.

5. MOGUĆA BUDUĆNOST UTOPIJE

Društvo stvara ljude, a ljudi stvaraju društvo. To je nešto što vrijedi otkako su ljudi spoznali da će zajednički lakše uloviti životinju potrebnu za hranu; također vrijedi i za doba u kojem se putuje na Mjesec i planira se ići na Mars, a izgleda da je to istina koja će još dugo u budućnosti biti naša stvarnost. Isto tako kroz cijelu našu povijest, koja je kroz utopijske modele vlasti samo manjim djelom i segmentarno opisana u ovom radu, naša je težnja da živimo bolje, u društvu koje će biti kvalitetnije, a koje će proizaći iz kvalitetnijeg čovjeka - koji bi morao, mogao i trebao nastupiti. Kažu da nada umire posljednja; upravo ona nas potiče na traganje za drugačijim i boljim oblicima društvenog života. Mogli bi se i sami iznenaditi koliko smo toga različitog i suprotnog od našeg dosadašnjeg iskustva spremni domisliti. Naša budućnost bi možda mogla biti *izvan civilizacije* (kako je to iznio Daniel Quinn u svojoj istoimenoj knjizi, koja je pobudila veliku pažnju šire čitalačke publike); možda ćemo osmisliti neku novu, jedinstvenu vladu svijeta; možda ćemo kolonizirati neki planet, primjerice Mars (jer će nam uskoro razvijena tehnologija i to omogućiti); možda ćemo pokušati ostvariti neki od onih utopijskih modela koji već postoje, ali još nisu zaživjeli ili će netko pokušati kreirati potpuno novi utopijski model ili pak neku kompilaciju već postojećih, dakako uvijek vodeći računa o pravoj prirodi čovjeka i njegovim potrebama. Što god da se od navedenog bude zbivalo (pa i nešto nespomenuto) možemo sa sigurnošću reći da nam dolazi zanimljiva i turbulentna budućnost, u kojoj još dugo neće biti "kraja povijesti i posljednjeg čovjeka", koliko god se nekim teoretičarima (primjerice poznatom japanskom misliocu Francisu Fukuyami) činilo da su se iscrpile sve ideje i sve mogućnosti. Vjerojatno je istina da se ovako kako sada živimo dalje ne može više dugo. Ne mogu se ljudi permanentno zavaravati; to što, moguće, žive sretnije, slobodnije ili bolje (pa i duže) u odnosu na neko ranije vrijeme, još ne znači da je to dovoljno sretno, dovoljno slobodno i dovoljno dobro (pa i dovoljno dugo) u odnosu na čovjekove potrebe, a koje se, opet, sigurno generiraju iz neke još ne sasvim jasne ali moguće njihove ostvarivosti. Kako držim da je takvo traganje od prvorazredne važnosti kao

⁸⁰ Nietzsche je ustvrdio: "Bog je mrtav. Čovjek je mrtav. Živio Bog-čovjek." To je famozni Nietzscheov nadčovjek.

čovjekovo, društveno, sociologijsko i filozofsko pitanje, čini mi se da bi sociolog, uz interdisciplinarnu i multidisciplinarnu suradnju (npr. sa ekonomistima, politolozima, pravnicima, filozofima i mnogim drugima) mogao razvijati svoj specifični djelokrug rada, te bi tako sociološka imaginacija postala ključna komparativna prednost.

Pred nama tako stoji stvaranje novih svjetova, od kojih će mnogi u početku biti primarno virtualni, kao što i naš realni svijet sve više postaje takav. A s time se zapravo već i počelo, upravo smo tome suvremenici. Na Internetu se mogu naći mnogobrojne virtualne zajednice, od "Zajednica nervoznih građana" ili "Zajednice ljubitelja plastične ambalaže", pa sve do "Državljana Republike Mars". Vjerojatno se informacije o dobrim stvarima brzo šire (ili se ovdje tako loše živi), pa su se tako naši ljudi, iz Hrvatske, masovno počeli javljati i učlanjivati u novoosnovanu republiku. Već se organizirala zasebna stranka "Croatian Democratic Mars" - CDM (Hrvatski Demokratski Mars - HDM), uz preostale (za sada) tri stranke: Mars Optimate Party (MOP), Liberal Democratic Party (LDP) i Communalitity Party of Mars (CPM, čiji slogan glasi: "Freedom Individuality, Solidarity, Community."); donesen je Ustav Republike Mars, kreirane su zastava i himna, ustoličen je Parlament, sudstvo, Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo kulture i sporta, Ministarstvo okoliša i trgovine, Ministarstvo obrane, Ministarstvo useljenika; izabran je predsjednik (iz Liberalno demokratske partije) i vlada (zasada, nema predstavnika iz Hrvatske stranke). Službeni jezik je bio hrvatski, jer smo imali većinu u ukupnoj populaciji (taj se postotak smanjuje). Do sada Republika Mars broji 900 000 građana.

Iako je ova virtualna zajednica prvenstveno smišljena kao zabavna igara, čini se da bi sociolog sa dostatnom dozom znanstvene ozbiljnosti i zaigranim duhom u eksperimentalnim uvjetima (jer eksperiment na ljudima nije moralno prihvatljiv) mogao doći do relevantnih socioloških podataka, kombinirajući mnogostruke setove varijabli i razmatrajući njihove međusobne utjecaje. Sa tako prikupljenim znanstvenim spoznajama možda je, uz veliki oprez, moguće pristupiti izmjeni ili poboljšanju društvene stvarnosti.

Je li moguće ostvariti ljudski san da svi pripadnici društvene zajednice budu sretni?

Budućnost utopije sadržati će i elemente dosadašnjih utopija (ili barem većine njih), jer se ti elementi pojavljuju kao zajednički u ideološkom smislu čak i onda kada su pojedini utopistički pravci ili njihovi predstavnici u izravnoj opoziciji, sve dok se ne pronađe model kojim se dokidaju prepreke da on zaživi. A tada bi utopijski model, kao stvarnost, čiju razinu značaja dokazuju tako različite, a ipak istovjetne težnje, mogao biti najtrajniji i čovjekovoj prirodi najbliži model; dakle bi utopija mogla postati jedina čovjekova stvarnost, a sve drugo bi u vremenu ostalo pod pojmom utopije.

Jer: "Niti jedna karta svijeta što ne sadrži zemlju Utopiju nije vrijedna pogleda." (Oscar Wilde)

6. ZAKLJUČAK

Izrađujući ovaj diplomski rad određene sam ranije spoznaje potvrdio, a došao i do nekih novih. Moguće ih je izraziti kao sljedeće zaključke:

Uobičajeno je pomišljati da je idealno svima isto, a moguće su razlike samo u metodama ili modelima koji do toga idealnog dovode. No, ovaj rad je pokazao da metodologija izvire iz predodžbe o idealnom kao o cilju, a što se smatra utopijskim jer je to (još) nepostizivo, a iz čega proizlaze i razlike u ciljevima i metodama, kako među različitim kulturnim sredinama tako i u istim sredinama u različitim vremenima; *predodžbe idealnog kao najboljeg mogućeg kroz povijest su različite, što je informacija par excellence.*

Također na tom putu ka idealnom, koji je svaki za sebe izniman i neponovljiv, pa i neusporediv, transparentno se uvijek iznova sa praktički istim vrijednostima - *sve utopije su se pozivale na iste osnovne postulate: opće dobro, sreća, sloboda, pravednost.*

Na osnovu tih istih, za čovjeka vječno prisutnih, ideala, također se gotovo uvijek iznova ratovalo, lagalo prikazujući povijesni trenutak proizvoljno, koristilo se svim sredstvima, časni i onim manje časnim, pa i sasvim nečasnim. Gotovo kao povijesna ideja vodilja prisutna je misao da cilj opravdava sredstvo, pa i svaki oblik sile uz vrlo rijetke izuzetke. *Pokušaj realizacije nekih modela idealnih društvenih uređenja do sad je uvijek odnosio milijune ljudskih žrtava, što samim time čini nosivu ideju ne idealnom, a sigurno ne niti najboljom mogućom.*

Prema navedenim postulacijama, utopijsku ideju moguće je prepoznati već i u samim njezinim začecima. Sve što nagovještava, pogotovo kada otvoreno iskazuje svojatanje znanja, netolerantnost prema različitostima i bespogovornost u pravu na istinu, nužno već u sebi nosi klicu onog što, prije ili kasnije, dovodi do dokidanja mogućnosti realizacije u punoj formi i ili njezinog trajanja tj. dovodi do onog što se naziva utopijom.

No čovjekov duh je kao konstanta i nadalje u potrazi za mogućim iznalaženjem i ostvarenjem onog društvenog poretka kojeg, ne samo da se sam ne naziva utopijskim, već to ne čine niti drugi, upravo zato što je svima dovoljno dobar i trajan. Stoga *budućnost utopije posve je izvjesna; rađaju se nove ideje i novi modeli – koji po svom predmetu i sadržaju pripadaju socijalnoj utopiji. Sociologija kao znanost i praksa može u tome značajno i sve više participirati.* Produbljuvanjem istraživanja okosnice ovoga rada, što je moguće uraditi u raznim smjerovima navedeni zaključci moguće bi mogli sagledavati i biti sagledavani i u novim dimenzijama.

7. LITERATURA

1. *** (1968.) *Biblija: stari i novi zavjet*. Zagreb. Stvarnost
2. Altaras, Penda Ivor (2001.) *Globalizacija – put do općeg dobra?* IUC: Dubrovnik izlaganje na kursu "Globalizacija – kraj utopije"
3. Aristotel (1988.) *Politika*. Zagreb: SNL
4. Barnes, Harry, Elmer (1982.) *Uvod u istoriju sociologije I i II*. Beograd: BIGZ
5. Blair, Tony (2000.) *Treći put – nova politika za novo tisućljeće*. Zagreb: Jesenski i Turk
6. Bloch, Ernst (1985.) *Princip nada*. Beograd: BIGZ
7. Bošnjak, Branko (1993.) *Povijest filozofije I-III*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske
8. Campanella, Thomas (1964.) *Grad Sunca*. Beograd: Kultura
9. Fiamengo, Ante (1987.) *Saint- Simon i Auguste Comte*. Zagreb: Naprijed
10. Filipović, Vladimir (1984.) *Filozofski rječnik*. Zagreb: NZMH
11. Fourier, Charles (1980.) *Civilizacija i novi socijetarni svijet*. Zagreb: Š. K.
12. Fukuyama, Francis (1994.) *Kraj povijesti i posljednji čovjek*. Zagreb; HSN
13. Graves, Robert (1987.) *Grčki mitovi*. Beograd: Nolit
14. Grlić, Danko (1983.) *Leksikon filozofa*. Zagreb; Naprijed
15. Gorz, André (1983.) *Zbogom proletarijatu*. Zagreb; Globus
16. Guetzkow, H. (1962.) *Simulation in Social Science*. New York
17. Huxley, Aldous (1998.) *Vrli novi svijet*. Zagreb; Izvori
18. Katunarić, Vjieran (1990.) *Teorija društva u frankfurtskoj školi*. Zagreb: Naprijed
19. Kukoč, Mislav (2001.) *Najbolji poredak u Platona i Aristotela i Petrićev "Sretan Grad"*. neobjavljeno predavanje za izbor docenta
20. Lefort, Claude (2000.) *Prijepori o komunizmu*. Zagreb: Politička kultura
21. Makanec, Julije (1943.) *Razvoj državne misli od Platona do Hegela*. Zagreb: Milan Šufflay
22. Mannheim, Karl (1968.) *Ideologija i utopija*. Beograd: Nolit
23. Marcuse, Herbert (1972.) *Kraj utopije, Esej o oslobođenju*. Zagreb: Stvarnost

24. More, Thomas (1952.) *Utopija*. Beograd: Kultura
25. Orwell, George (1984.) *1984*. Beograd: BIGZ
26. Owen, Robert (1980.) *Novi pogled na društvo*. Zagreb: Š. K.
27. Petrić, Frane (1996.) *Sretan Grad*. Zagreb: Matica hrvatska
28. Platon (1977.) *Sedmo pismo, Državnik*. Zagreb: Politička misao
29. Platon (1987.) *Kritija*. Beograd: BIGZ
30. Platon (1997.) *Država*. Zagreb: Naklada Jurčić
31. Quinn, Daniel (2000.) *Izvan civilizacije*. Zagreb: Dobra knjiga
32. Radakrišnan, Sarvepali (1964.) *Indijska filozofija. Tom I*. Beograd: Nolit
33. Romić, Rafael Jakov (1994.) *Koraci prema slobodi*. Zagreb: K. Krešimir
34. Rousseau, J. J. (1978.) *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima, Društveni ugovor*. Zagreb: Š. K.
35. Severitan, P. Ivan (1998.) *Monoregija*. Zagreb: Golden marketing
36. Weber, Max (1978.) *Privreda i društvo. I*. Beograd: Prosveta
37. Wiedmann, Franz et al. (2001.) *Atlas filozofije*. Zagreb: Golden Marketing

Izvori pojedinih prikaza i korištene Internet stranice:

1. Imenjak, Darko (2001.) "Od Veda do katara i Savanarole. Svjetlost (7):16-18.
2. Kukoč, Mislav (2001.) *Najbolji poredak u Platona i Aristotela i Petrićev "Sretan Grad"* neobjavljeno predavanje za izbor docenta
3. Wiedmann, Franz et al. (2001.) *Atlas filozofije*. Zagreb: Golden Marketing
4. Govori bivšeg američkog predsjednika Billa Clintona: <http://clinton.nara.gov/>
5. New York Public Library: <http://www.nypl.org/utopia>
6. Pretraživač baze podataka: <http://www.google.com/>
7. Project Gutenberg official home site: <http://www.promo.net/pg/>
8. Republika Mars: <http://www.marsgov.net/>
9. The Society for Utopian Studies: <http://www.utoronto.ca/utopia>